

IZBORNA STRATEGIJA „ZA NOVE GENERACIJE“

2022 - 2026.

SARAJEVO, JUNI / LIPANJ 2022. GODINE

Cijenjeni građani i građanke Bosne i Hercegovine,

u prilici ste da se upoznate s Izbornim programom “Za nove generacije” koji smo pripremili za izborni ciklus 2022-2026. godine. U dokumentu ćemo pokušati obraditi sve društvene, političke, socijalne i ekonomske teme za koje smatramo da su od krucijalne važnosti za pronalaženje rješenja koja predstavljaju odgovor na izazove s kojima se suočava Bosna i Hercegovina. Naša domovina, Bosna i Hercegovina, nalazi se pred vjerovatno najvećim izazovom od 1995. godine, od potpisivanja Općeg mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Pariz). Navedena kriza se ogleda u svim segmentima društvene stvarnosti u Bosni i Hercegovini, a prožeta je decenijskim neznanjem u političko-ekonomskom djelovanju iz kojeg su proistekle katastrofalne ekonomske, političke, pravne, socijalne, ali i moralne posljedice. Imajući u vidu posljedice agresije Ruske Federacije na Ukrajinu i trenutnu geostratešku krizu u demonstraciji vojnih, političkih i ekonomskih ciljeva, kao i razorne posljedice prije svega u sigurnosnom, ekonomskom i vojno-političkom smislu za cijeli evropski kontinent, Balkan, a posebno Bosnu i Hercegovinu zbog neizgrađenosti institucija, potrebno je u narednom periodu, u cilju ublažavanja krize, predvidjeti načine postupanja u kriznim situacijama. Građani Bosne i Hercegovine već dugo vremena su nezadovoljni samim funkcioniranjem države, pogotovo u kriznoj situaciji kakva je ova, a imajući u vidu neadekvatno postupanje institucija sistema u rješavanju dvogodišnje krize izazvane pandemijom. Sasvim je izvjesno da se Bosna i Hercegovina do sada nije susretala s ovakvom vrstom izazova.

Nažalost, u ovom dokumentu ne možemo dati odgovore na sva pitanja s kojima se građani Bosne i Hercegovine susreću u svakodnevnom životu, čak vjerovatno ne možemo ponuditi ni potpuno ispravne odgovore na sva pitanja, ali ono što možemo učiniti je da kroz inicijativu “Za nove generacije” ponudimo znanja, vještine i pokažemo volju za provedbom neophodnih reformi i korisnih stvari za sve građane Bosne i Hercegovine. Smatramo da će naš politički aktivizam ponuditi znanje, stručnost i poštenje koji su toliko neophodni našoj zemlji. Namjera nam je da kroz ovaj program, primjenom transparentnog pristupa, sublimiramo određena rješenja iz pojedinih oblasti života i rada u Bosni i Hercegovini te i ovu priliku koristimo da pozovemo sve zainteresirane da nam se pridruže na ovom putu.

Cijenjeni građani i građanke Bosne i Hercegovine,

na vama je da procijenite kvalitet ponuđenih rješenja, a na nama je da budemo posvećeni ciljevima koji proizilaze iz politika koje ćemo prezentirati ovim dokumentom. Bez obzira na činjenicu da će navedeni period biti vrlo izazovan i zahtjevan za sve nas u svakom smislu te riječi, obećavamo da ćemo biti istrajni i dosljedni u namjeri da uradimo sve što znamo i možemo da sačuvamo našu Bosnu i Hercegovinu i da vama, građanima i građankama Bosne i Hercegovine, ponudimo rješenja za bolji život koji svi zajedno zaslužujemo.

Ovim dokumentom mi, ustvari, preuzimamo odgovornost i obavezu da istrajemo na dostizanju ciljeva koje postavljamo sami sebi, a vas molimo da u svakoj prilici budete naš korektivni faktor, jer suština našeg postojanja je da služimo građanima i građankama Bosne i Hercegovine.

S poštovanjem,

Koordinatori “Za nove generacije”

S A D R Ž A J

1. SIGURNOST.....	7
2. VANJSKA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE	8
3. EVROPSKE INTEGRACIJE.....	9
4. IZBORNI SISTEM	10
5. EKONOMSKI PROGRAM	11
6. EKOLOGIJA, ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ.....	16
7. PRAVNA SIGURNOST, JAVNA UPRAVA I BORBA PROTIV KORUPCIJE	19
8. RAZVOJNO PLANIRANJE.....	22
9. NAUKA, OBRAZOVANJE, KULTURA I SPORT	23
10. MLADI I MIGRACIJE, ISELJENIŠTVO	26
11. SOCIJALNA POLITIKA I ZAŠTITA UGROŽENIH KATEGORIJA.....	28
12. ZDRAVSTVO	30
13. BUDŽETI, JAVNI DUG, KREDITNI REJTING	32

BOSNA I HERCEGOVINA - USTAVNA, DRUŠTVENA, POLITIČKA, EKONOMSKA I SIGURNOSNA KRIZA

Sagledavajući historijski koncept vladavine etno-nacionalnih stranaka u posljednjih dvadeset pet godina i njihov neuspjeh u rješavanju bilo kojeg ozbiljnog problema u Bosni i Hercegovini, nameće se potreba za iznalaženjem potpuno novog koncepta uspostave i funkcioniranja vlasti u Bosni i Hercegovini. Nakon relativno kratkog, djelimično uspješnog perioda od 2002. do 2008. godine, u kontekstu ekonomskog oporavka koji je prvenstveno bio rezultat stranih direktnih investicija, transfera dijaspore, sredstava dobijenih privatizacijom, Bosna i Hercegovina je ušla u period duboke stagnacije. Taj period do danas karakterizira povećan priliv sredstava od uvođenja poreza na dodanu vrijednost (PDV) koji je nažalost potrošen prvenstveno kroz javnu potrošnju, administraciju i konsolidaciju budžeta, a ne za razvoj privrede. Pored navedenog, nesposobne aktuelne vlasti su tako oslabljenu privredu BiH osiromašili i tako što su uvodile parafiskalne namete, akcize te realni sektor dovele gotovo do potpune propasti.

Održavanje i pospješivanje stalnih političkih kriza, neslaganje partnera u vlasti, ignoriranje reforme Ustava BiH, nerješavanje presuda Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, presuda Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu te nezainteresiranost za provedbu četrnaest prioriteta Evropske unije (EU) za dobijanje kandidatskog statusa BiH, doveli su ionako osiromašene građane Bosne i Hercegovine u gotovo bezizlaznu situaciju, a veći dio stanovništva Bosne i Hercegovine na rub egzistencije. Uz sve ovo, a imajući u vidu neprovođenje reformi iz domena radno-pravnog zakonodavstva, socijalno-ekonomskih reformi, uključujući reformu javne uprave, uspjeli su dovesti u pitanje i zdrave dijelove privrednog sistema Bosne i Hercegovine, a vrlo često i održivost pojedinih javnih, državnih i svih ostalih administrativnih jedinica u Bosni i Hercegovini. Nažalost, propuštena je šansa da se prevaziđu problemi u poslovanju realnog sektora u kontekstu poboljšanja uvjeta na tržištu rada, ništa nije urađeno na smanjenju stope nezaposlenosti, uz konstataciju da nisu uspjeli riješiti problem ni osoba zaposlenih u realnom sektoru u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu da preko 50% zaposlenog stanovništva ima plaću od 650 KM i nižu. O nedostatku infrastrukturnih projekata, investicijama u elektroenergetski, sektor poljoprivrede i načelno realni sektor izlišno je govoriti.

Navedeni period karakterizira nepostojanje želje i htijenja da aktuelne vlasti provedu bilo kakvu reformsku agendu u Bosni i Hercegovini prvenstveno istrajavajući na politikama supremacije etno-nacionalnog koncepta koji za cilj ima samo politiku sukoba a ne rješavanje problema. Rezultat takve politike je visoka stopa nezaposlenosti, posebno mladih ljudi – oko 60%, nizak bruto domaći proizvod, izražena siva ekonomija, sve veći procenat javnog zaduženja uključujući povećanje unutrašnjeg duga, izdavanje trezorskih zapisa i obveznica, krpljenje budžetskih rupa, neadekvatna socijalna zbrinjavanja posebno ugroženih kategorija stanovništva, što je imalo za posljedicu da je, po statističkim pokazateljima, od 2013. godine do danas Bosnu i Hercegovinu napustilo gotovo milion stanovnika.

Pored svega navedenog, radi neizgrađenosti institucija u Bosni i Hercegovini, te kompliciranog ustavno-pravnog i administrativnog uređenja, vrlo često dolazi do potpuno različitih intencija u ostvarenju političkih ciljeva pojedinih političkih subjekata u Bosni i Hercegovini koji su doveli do potpune fragmentacije bosanskohercegovačkog društva, i to uglavnom na etničkom principu. Nepostojanje bilo kakve elementarne koordinacije u okviru administrativnih jedinica u BiH učinile su da imamo fragmentiran i ekonomski prostor.

Pojedini politički subjekti idu toliko daleko, što je karakteristika prethodne tri godine, da dovode u pitanje integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine, tako što pokazuju intenciju da izvrše osamostaljenje i u konačnici otcjepljenje od Bosne i Hercegovine, u čemu posebno prednjače pojedine političke stranke iz Republike Srpske i pojedini politički subjekti pod pokroviteljstvom Hrvatskog narodnog saveza (HNS), koji zagovaraju uspostavu trećeg entiteta i na taj način i jedni i drugi, dovode, i u sigurnosnom kontekstu, u opasnost sve građane Bosne i Hercegovine podgrijavajući mogućnost izbijanja novih sukoba.

Očigledno je da Bosna i Hercegovina od 1995. godine do danas nije izgradila institucije koje se mogu suprostaviti takvim retrogradnim snagama koje za politički cilj imaju rušenje Ustava Bosne i Hercegovine. Ako se posebno uzme u obzir korumpiranost u javnim institucijama koje su zakonski nadležne da onemoguće takvo djelovanje uz svakodnevni neprimjeren politički utjecaj kriminaliziranih subjekata u Bosni i Hercegovini, sasvim je jasno zašto smo kao država neefikasni u izgradnji principa vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Zbog takvog sistema neodgovornog vladanja, gdje ne postoji konkurencija ni kvalitet u smislu poboljšanja egzistencijalnih uvjeta za život stanovništva, umjesto da se bore za što veći broj usvojenih reformskih zakona, za otvaranje radnih mjesta, za poboljšanje standarda zaposlenih, za zbrinjavanje ugroženih, jednostavno ostaju zarobljeni u konceptu isključivo etno-nacionalnih principa i vrijednosti.

Bosna i Hercegovina u velikoj mjeri zaostaje u ekonomskom razvoju za EU, a u posljednjih nekoliko godina i za zemljama Jugoistočne Evrope, posebno ako se ima u vidu godišnja stopa rasta BDP-a od 3-4%, što je ustvari tri puta manje od minimalno potrebnog napretka koji bi suštinski osjetili građani Bosne i Hercegovine. To za posljednju ima povećanje stope osiromašenih građana u Bosni i Hercegovini te po nekim statističkim procjenama oko 15% stanovništva BiH živi na ivici siromaštva s primanjima manjim od 250 KM mjesečno, što direktno utječe na povećane migracije iz Bosne i Hercegovine u potrazi za egzistencijalnom sigurnošću prije svega.

“Za nove generacije” će u tom kontekstu predložiti fleksibilne mjere i aktivnosti u viziji ekonomskog prosperiteta Bosne i Hercegovine uz postizanje šireg društvenog dogovora što, pored determiniranja vizije uspostave vladavine prava, podrazumijeva adekvatne socijalne programe i rješavanje demografske slike u kontekstu zaustavljanja odlaska prvenstveno mladih iz Bosne i Hercegovine. Ekonomski program “Za nove generacije” će biti realan i provodiv s izraženim senzibilitetom za održiv privredni rast, prije svega s ciljem podsticanja proizvodnje i otvaranja radnih mjesta u oblastima koje će biti posebno interesantne s aspekta utjecaja globalne svjetske sigurnosne, ekonomske, energetske i zdravstvene krize na Bosnu i Hercegovinu. Ovim pristupom potrebno je determinirati i unapređenje socijalnih programa koji podrazumijevaju pravedniju raspodjelu dohotka i posebno posvećen pristup nauci i inovacijama u privrednom sektoru, uz potpunu plansku i sveobuhvatnu reformu obrazovnog sistema. Naravno, ovo podrazumijeva uspostavu političke stabilnosti, uz reformu zakonodavno-pravnog okvira za privlačenje stranih investicija, ulaganje domaćih privrednika i naših građana koji žive van granica Bosne i Hercegovine. Ovaj pristup podrazumijeva planiranje novih ciljeva razvoja, tehnologija, znanja i vještina uz mnogo veća finansijska ulaganja u privredu općenito. Suština je da prosperitetnog ekonomskog razvoja neće biti bez značajnijeg finansijskog ulaganja u obrazovanje i nauku i dobrim dijelom u istraživanja i razvoj koji se odnosi na unapređenje procesa rada.

Sadržajem ovog dokumenta želimo ukazati na najznačajnija pitanja u Bosni i Hercegovini koja ćemo svojim aktivnostima pokušati prevazići, odnosno minimizirati razlike između nacionalnih i etničkih grupa u Bosni i Hercegovini, političkih subjekata i različitih socijalnih kategorija stanovništva, insistirajući na promjenama i društvenim reformama, čija je osnovna Vizija:

“Bosna i Hercegovina mora postati zemlja jednakih ljudi, koja garantira slobodu i sva prava svakom građaninu ove zemlje. Zemlja u kojoj vlada princip vladavine prava, u kojoj će svi oni koji na bilo koji način učestvuju u kreiranju bosanskohercegovačkog društva učiniti sve da izgrade demokratsku, funkcionalnu državu, članicu NATO saveza i punopravnu članicu EU, državu koja će svakom građaninu, a posebno novim generacijama omogućiti zaposlenje, egzistenciju dostojnu čovjeka, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i život u zdravoj okolini.”

1. SIGURNOST

U posljednjih godinu dana građani Bosne i Hercegovine, kao i građani Evrope, svjedoci su brzih i dinamičnih promjena u pokušaju velikih sila da uspostave novi geostrateški poredak. Posebno su značajna, s aspekta Bosne i Hercegovine, ratna dešavanja i agresija Ruske Federacije na Ukrajinu te položaj zemalja članica Evropske unije u odnosu na novonastalu krizu. Već je sasvim izvjesno i primjetno da ratni sukob u globalnom smislu ima utjecaj na finansijske, privredne, a posebno energetske tokove u kontekstu posljedica koje su uzrokovane različitim političkim stavovima pojedinih zemalja o sukobu. Interesantno je uočiti ponašanje zvaničnika Ruske Federacije i ispoljavanje njihovih geostrateških vojnih i političkih ciljeva na području Balkana, posebno Bosne i Hercegovine, na način da pokušavaju izvršiti destabilizaciju ionako složenih prilika u Bosni i Hercegovini, u smislu da dokažu Evropskoj uniji i SAD da oni nisu regionalna, već globalna svjetska sila. Uvažavajući tu okolnost, trenutni najznačajniji vanjskopolitički cilj Bosne i Hercegovine je očuvanje suverenosti, teritorijalne cjelovitosti i nezavisnosti, koja podrazumijeva očuvanje nacionalnog identiteta konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina i građana Bosne i Hercegovine, zaštitu njihovih života i imovine. To je naš vitalni nacionalni interes. Uvažavajući činjenicu da će u narednom periodu biti vrlo teško predvidjeti hoće li navedeni sukob eskalirati pa čak i u kontekstu proširenja sukoba na zemlje Evropske unije, imajući u vidu stalne prijetnje Ruske Federacije, pod hitno je potrebno u nadležnim institucijama svih organa vlasti u Bosni i Hercegovini poduzeti mjere i isplanirati postupanje u eventualnoj kriznoj situaciji da bi se upravljalo izazvanim posljedicama.

Istovremeno, s aspekta vladavine ljudskih prava, potrebno je uspostaviti-reformirati sistem ostvarenja prava individualne sigurnosti, koji je direktno vezan za razvoj privrednog, političkog pa i ukupnog društvenog života u Bosni i Hercegovini. Tu vrstu prioriteta prvenstveno treba zasnivati na poštivanju i zaštiti ustavnog poretka, svih ljudskih prava, promociji demokratskih principa, građanskih prava i sloboda. U tom smislu potrebno je stvoriti uvjete za profesionalan rad nadležnih organa, institucija i agencija koje se bave ovom problematikom s posebnim ciljem, a kad su u pitanju sudski i tužilački organi te policijske agencije, da se izvrši potpuna depolitizacija navedenih tijela. S aspekta borbe protiv kriminala kao sigurnosnog izazova posebnu pažnju treba usmjeriti na sprečavanje organiziranog privrednog kriminala, terorizma, sprečavanje međugraničnog kriminala, ilegalnih migracija u saradnji s tužilačkim, policijskim i obavještajnim službama partnerskih zemalja. Sve navedeno, ukoliko bude implementirano, te ukoliko razvijemo efikasne sigurnosne mehanizme i adekvatno odgovorimo na sigurnosne izazove i prijetnje, će imati direktan utjecaj na kvalitet poslovnog okruženja u Bosni i Hercegovini i ekonomski prosperitet. I na kraju, najvažniji sigurnosni vanjskopolitički cilj Bosne i Hercegovine je ulazak u NATO, u kojem smislu treba angažirati sve resurse imajući u vidu činjenicu da je to dužnost i obaveza svih institucija u skladu s članom 84. Zakona o odbrani. Potrebno je naglasiti da jedan od strateških ciljeva svakako treba biti u kontekstu implementacije akcionog nacionalnog programa (ANP), modernizacije i opremanja OS BiH uključujući donošenje strateških smjernica i njihovu primjenu, što će osigurati brže članstvo BiH u NATO-u. Potrebno je posebnu pažnju posvetiti jačanju Obavještajno-sigurnosne službe BiH, u kontekstu novonastale situacije u Ukrajini s aspekta jačanja kolektivne sigurnosti, posebno sprečavanja cyber napada, eventualne nove migrantske krize, terorizma i slično. Posebnu pažnju, s obzirom na velike štetne posljedice (broj poginulih), treba obratiti na sigurnost saobraćaja na način da se izvrše izmjene i dopune zakona, koje će biti mnogo strožije i restriktivnije za sve učesnike.

2. VANJSKA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE

Općim i mirovnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Pariz), Bosna i Hercegovina je zadržala suverenitet za vođenje vanjske politike. Međutim, vladajuće strukture u prethodnom periodu nisu uspjele ostvariti najbitniji cilj iste, a to je jedinstvenost. Svakodnevno smo svjedoci da pojedini državni i društveni učesnici vanjskopoličkih aktivnosti ne provode jasno utvđene strategije koje je država donijela u tom smislu. Bez obzira na tu činjenicu, vanjska politika Bosne i Hercegovine prema svim partnerima, posebno uključujući susjedne zemlje, mora biti zasnovana na principu saradnje, uzajamnog poštovanja, teritorijalnog integriteta i suvereniteta uz dosljednu implementaciju svih međunarodnih multilateralnih i bilateralnih ugovora.

Nažalost, determinanta vanjske politike u BiH je bila uglavnom svedena na različite partikularne interese različitih političkih subjekata u BiH, posebno u kontekstu ostvarenja vanjskopoličkih interesa pojedinih susjednih zemalja, a ne, kako bi bilo normalno, da odražava interese građana BiH i da njen fokus bude promocija pozitivnog privrednog okruženja i evroatlanski put BiH. Ovakvu dosadašnju praksu potrebno je pod hitno promijeniti, a državne i građanske interese treba staviti u fokus vanjske politike. Iz navedenog proizilazi potreba za ozbiljnom revizijom vanjskopoličkih ciljeva BiH, posebno s aspekta strateškog partnerstva sa SAD-om, državama članicama Evropske unije, susjednim zemljama, bez obzira na činjenicu koja je politička opcija trenutno na vlasti, što znači potpunu neovisnot u provođenju navedenog cilja, u čemu posebnu ulogu imaju Predsjedništvo i Ministarstvo vanjskih poslova. Osnovni vanjskopolički cilj Bosne i Hercegovine za pokret „Za nove generacije“ je punopravno članstvo BiH u NATO savezu i EU uvažavajući implementaciju smjernica i procedura sugeriranih od navedenih institucija.

Organizacijski i zakonodavno-pravni rad Ministarstva vanjskih poslova BiH se u narednom periodu mora u potpunosti resetirati. Mrežu diplomatsko-konzularnih predstavništava potrebno je strukturirati ne po etničko-političkoj pripadnosti već po čisto profesionalnim kompetencijama, uvažavajući gore navedene ciljeve. Potrebno je prestati s praksom upošljavanja nestručnih stranačkih kadrova koji su sposobni da artikuliraju samo ekonomske unutrašnje interese bosanskohercegovačkog društva. To u suštini znači da vanjska politika BiH mora biti prije svega u službi ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine uz koordinaciju s našom poslovnom zajednicom, uključujući poticanje direktnih stranih investicija, promociju privrede i turizma u Bosni i Hercegovini, unapređenje trgovinskih odnosa, saradnju u oblasti istraživanja i uvođenja novih tehnologija, kao i promociju nacionalnih interesa poslovne zajednice u BiH.

Potrebno je razviti i unaprijediti prijateljske odnose sa susjednim zemljama (s Republikom Srbijom, Republikom Hrvatskom i Republikom Crnom Gorom), jer ćemo samo na taj način, uz poštivanje principa ravnopravnosti i reciprociteta, na najbolji mogući način osigurati obostrane razvojne ciljeve. Sve navedeno će omogućiti brži proces evropskih integracija, a posebna pogodnost bi trebala biti stabilizacija regiona i unapređenje ekonomskih odnosa svih zemalja.

Naglašavamo potrebu hitnog donošenja Zakona o vanjskim poslovima Bosne i Hercegovine, jer smo mi jedina zemlja u Jugoistočnoj Evropi i šire u kojoj ne postoji zakonodavno-pravni okvir kojim je precizirano provođenje vanjske politike za šta postoji pravno uporište u Općem mirovnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Pariz).

3. EVROPSKE INTEGRACIJE

Bosna i Hercegovina je na samom začelju procesa evroatlantskih integracija kada je u pitanju prostor Jugoistočne Evrope. Negativne ocjene i mišljenja institucija EU i Evropske komisije nisu bile dovoljan pokretač i ozbiljan alarm vlastima u Bosni i Hercegovini da konačno krenu u implementaciju propisanih obaveza, iako je članstvo u Evropskoj uniji jedan od ključnih prioriteta Bosne i Hercegovine. Evropska komisija je usvajanjem Mišljenja o zahtjevu BiH za članstvo, koje je od ključne važnosti za odnos između EU i BiH, potvrdila podršku našoj zemlji u provođenju neophodnih reformi na putu ka evropskim integracijama. Navedeno Mišljenje se sastoji od 14 ključnih prioriteta koje BiH treba ispuniti da bi otvorila pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji. Ključne smjernice i prioritete se odnose na područja demokratije i funkcionalnosti, vladavine prava, implementacije osnovnih ljudskih prava i reformi javne uprave. Istovremeno, dokument predviđa promptno djelovanje svih institucija u Bosni i Hercegovini na svim administrativnim nivoima, što prije svega podrazumijeva usklađivanje zakonodavstva Bosne i Hercegovine s pravnom stečevinom EU. Nažalost, vlasti u Bosni i Hercegovini u prethodne tri godine nisu apsolutno ništa uradile po tom pitanju, čak ni po pitanju uvjeta Evropske unije za dobijanje statusa kandidata u kontekstu donošenja Zakona o javnim nabavkama, Zakona o sprječavanju sukoba interesa i Zakona o Visokom sudskom i tužiteljskom vijeću, što je nedopustivo. U tom kontekstu, pokret „Za nove generacije“ mora poduzeti mjere da pronađemo mehanizme da se navedeni evropski standardi ugrade u sve segmente društvenog života u Bosni i Hercegovini. Zato ćemo posvećeno i odgovorno pristupiti ispunjavanju postavljenih uvjeta za dobijanje kandidatskog statusa i punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji, što ujedno predstavlja prvi vanjskopolitički cilj BiH. Na taj način ćemo stvoriti pokretački mehanizam da pokrenemo zastoj koje su svojim donošenjem odluka napravile političke elite u Bosni i Hercegovini, čime su pokazale da ne shvataju proces stabilizacije i pridruživanja. Potrebno je ovom prilikom istaći postojanje Rezolucije Evropskog parlamenta 1523 iz 2006. godine, donesene na osnovu mišljenja Venecijanske komisije iz 2005. godine, koja nije implementirana, a predstavlja najvažniji međunarodni dokument donesen nakon Općeg mirovnog sporazuma kojim se analizira stanje u BiH i predlažu načini rješavanja pojedinih strateških pitanja.

4. IZBORNI SISTEM

Sagledavajući Opći mirovni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Pariz), Aneks 3 – Izborni sistem i obaveze institucija u Bosni i Hercegovini koje iz njega proističu, te uzimajući u obzir činjenicu da je BiH postala članica Vijeća Evrope 2002. godine te da se u BiH periodično organiziraju i provode demokratski izbori, očigledno je potrebno da se izborni sistem reformira u skladu s evropskim demokratskim standardima, vrijednostima i evropskom pravnom stečevinom.

Odlukama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, od 2009. godine do danas, u više navrata je utvrđeno da je izborni sistem koji se provodi u BiH diskriminirajući u svakom smislu. To se posebno odnosi na ostvarenje osnovnih ljudskih prava građana koji ne pripadaju konstitutivnim narodima, kao i predstavnika konstitutivnih naroda u pojedinim administrativnim jedinicama u Bosni i Hercegovini na različitim dijelovima teritorije BiH gdje su ustvari manjina. Posebno je bitno napomenuti presude Evropskog suda po apelacijama Jakoba Fincija, Derve Sejdića, Azre Zornić, Ilijasa Pilava, Samira Šlakua i Svetozara Pudarića te niz presuda koje nisu implementirane u ustavno-pravni sistem BiH, po istom osnovu, a koje su donijeli bosanskohercegovački sudovi.

Rješenje o izbornom sistemu BiH mora biti ustanovljeno na sljedećim principima: jednakost glasa svakog građanina bez obzira na etničku pripadnost i administrativni dio teritorije u kojem živi (entiteti, kantoni, Brčko distrikt), odsustvo bilo kakve etničke, vjerske i teritorijalne diskriminacije za kandidiranje u izbornom procesu, sačinjavanje liste jasno definiranih prava konstitutivnih naroda u BiH s mehanizmom zaštite vitalnih nacionalnih interesa u skladu s Mišljenjem Venecijanske komisije iz 2005. godine i na principu definiranja mehanizama onemogućavanja blokade rada institucija BiH, uključujući i institut prijevremenih izbora.

Navedena reforma izbornog sistema podrazumijeva društveni konsenzus zasnovan na antifašizmu, pluralizmu, demokraciji, sekularizmu i odgovornoj i transparentnoj vladavini, a sve navedeno treba biti pod posebnom pažnjom i angažiranjem državnih organa.

Istovremeno, a s obzirom na dosadašnja iskustva, potrebno je povesti računa o krađi glasova, korupciji u biračkim odborima i drugim organima CIK/SIP, zloupotrebi umrlih osoba u glasačkom procesu, dugotrajnosti objave izbornih rezultata i sl, kao i o potrebi uspostave potpunog integriteta izbornog procesa te u tom smislu je potrebno:

- obaveze iz Izbornog zakona uskladiti sa zakonodavstvom EU - svi građani imaju jednaka prava i obaveze,
- uvesti optičko skeniranje glasačkih listića,
- profesionalizirati biračke odbore,
- spriječiti dualizam funkcija i sukob interesa,
- eventualno osigurati potpunu objektivnost i transparentnost izbornog procesa,
- uvesti kvalitetniji monitoring izbornog procesa,
- po potrebi uvesti i obavezno glasanje te povećanje cenzusa s 3% na 5% kako bi se izbjegle manipulacije i uspostava novonastalih političkih projekata u izbornom procesu od strane većih političkih partija.

5. EKONOMSKI PROGRAM

Imperativ projekta „Za nove generacije“ u kontekstu razvoja ekonomije je zdravo poslovno okruženje i dostupnost investicijama, sve u cilju znatno većeg ekonomskog rasta u BiH. Bosni i Hercegovini u ovom trenutku trebaju mladi poduzetnici i sasvim sigurno oni zaslužuju našu podršku. Stvaranje radnih mjesta zasnovanih na znanju i tehnologiji je prioritet u svakom smislu te riječi, odliv stanovništva, posebno onaj koji je vezan za ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini, mora se zaustaviti i to tako da prije svega nove generacije mladih ljudi u BiH motiviramo i finansijski potpomognemo jer su oni u svakom smislu budućnost promjene socio-ekonomskog statusa BiH.

Ekonomskog rasta u BiH nema bez finansijske stabilnosti, promocije i zaštite domaće privrede, otvaranja novih radnih mjesta, razvoja vanjsko-trgovinske razmjene, a sve navedeno može se postići isključivo strukturnim ekonomskim reformama. Preduvjet za navedeno je stabilizacija političkih odnosa u BiH, njihova normalizacija i harmonizacija uz istovremeno obezbjeđenje sigurnog okruženja, uz poseban akcent na vladavinu prava jer je ona jednostavno imperativ bilo kakvog ekonomskog prosperiteta.

Bosna i Hercegovina je zemlja u kojoj gotovo 50% zaposlenog radno sposobnog stanovništva ima platu od 650 KM i nižu, što je katastrofalno. Gotovo 15% stanovništva BiH u kontekstu evropskih standarda živi na granici siromaštva, s mjesečnim primanjima od 235 KM, a po podacima iz 2021. godine, u BiH je bilo nezaposleno 415 hiljada osoba, od čega je gotovo 60% žena. Najveći broj nezaposlenih u kontekstu kvalifikacija su osobe sa srednjom i nižom stručnom spremom, što su katastrofalni podaci u odnosu na trenutno procijenjeni broj stanovnika u BiH, koji po procjenama demografskih stručnjaka iz stranih obavještajnih službi iznosi oko 2,5 miliona (u odnosu na popis iz 2013. godine, populacija u BiH je iznosila oko 3,5 miliona). Prosječna neto plata u BiH u prvom kvartalu iznosi 1.100 KM. Uvoz robe u BiH je bio u iznosu gotovo 2 mlrd KM, a izvoz oko 1,3 mlrd KM (jan-nov. 2021). Sagledavajući utjecaj globalne svjetske krize na globalno stanje u Bosni i Hercegovini, trenutna inflacija je po procjenama stručnjaka već prešla iznos od 13%. U tom kontekstu treba spomenuti činjenicu da je od početka 2022. godine samo hrana u BiH poskupjela u prosjeku gotovo 20%, energenti gotovo 50%, pojedini artikli poput vještačkih đubriva čak i do 150%. BDP Bosne i Hercegovine u prošloj godini je iznosio 35,4 mlrd, što predstavlja nominalni pad od 3%. Prosječna strana ulaganja u BiH u posljednjih deset godina su dostigli nivo preko 7 mlrd KM (jan-sep 1.049 mlrd), što je u principu nedostavno za razvoj privrede u BiH. BDP po glavi stanovnika u 2020. godini je iznosio 6.031 USD, što je jedan od najnižih prosjeka u EU (1/3 evropskog prosjeka).

Sve navedeno je posljedica do sada neprovedenih strukturalnih ekonomskih reformi i u velikoj mjeri odražava unutrašnju neusaglašenost nosilaca vlasti u BiH u provođenju ekonomskih politika. Uzimajući u obzir utjecaj globalne ekonomske krize u BiH, niske konkurentnosti i produktivnosti rada, zapostavljen ruralni razvoj, jasno je da je ovo pitanje sasvim izvjesno najvažnije pitanje koje treba riješiti u BiH.

S tim u vezi, ekonomski sistem u BiH mora doživjeti ozbiljnu rekonstrukciju i transformaciju uz postizanje političkog konsenzusa u izradi ekonomske strategije pri samom formiranju buduće vlasti u BiH, ali on mora podrazumijevati socijalnu osjetljivost zaposlenih kao najbitnije kategorije privrednog sistema.

Sagledavajući okolnosti i uvjete kako i na koji način su plaćeni radnici u BiH, nameće se zaključak da se na svim nivoima vlasti moraju zaštititi osnovna radnička prava, potpisivanjem Kolektivnih ugovora, i zakonski definirati najniža plata u BiH, entitetima, koja ne bi smjela biti niža od 1.000 KM (bez doprinosa i ostalih dodataka na platu).

Pored čisto ekonomskih pitanja, ekonomski ciljevi moraju podrazumijevati i mjere koje se odnose na racionalizaciju potrošnje državne administracije, reorganizaciju javne uprave, depolitizaciju i departizaciju agencija za provedbu zakona u BiH, posebno onih koje se bave indirektnim porezima, porezima uopće, finansijama, kao i agencijama koje vrše istraživanje kriminala i korupcije vezanih za privredu (sudovi, tužiteljstva i policijske agencije).

Promoviranje i razvoj domaće proizvodnje, stabilnost fiskalne politike i poticanje izvoza svih roba moraju biti ciljevi koji će se odmah realizirati. Javne kompanije također moramo osloboditi stranačkog utjecaja, a za njih bi bilo dobro na svim nivoima vlasti uvesti sistem korporativnog upravljanja. Sve institucije, pogotovo nadležne na državnom nivou moraju osigurati nove investicije kako bi se odmah pristupilo otvaranju novih radnih mjesta tako što će se prije svega prilika pružiti mladim generacijama. Istovremeno je potrebno izvršiti debirokratizaciju ekonomskog sistema BiH skraćivanjem svih poslova u vezi s otvaranjem kompanija s 81 dana i 13 procedura na 1-2 dana, što je već učinjeno u pojedinim zemljama u okruženju (R Crna Gora). Posebnu pažnju svakako treba obratiti, a sve u kontekstu postojeće globalne krize, na potpuno drugi pristup industrijskim granama koje su izvozno orijentirane, energetskom sektoru, poljoprivredi, turizmu i razvoju sektora IT i komunikacija. U tom kontekstu potrebno je osnažiti poticaj domaćim i stranim ulagačima, a posebno našim ljudima u iseljeništvu te pružiti podršku poslovnom okruženju i realnom sektoru u ekonomiji.

Poseban i izražen problem u Bosni i Hercegovini kao i u zemljama regije je problem sive ekonomije. Ona je toliko rasprostranjena da su nadležna tijela EU utvrdila da se obim sive ekonomije u BiH procjenjuje na oko 27% BDP-a, što je 10% više od prosjeka u odnosu na zemlje EU. Bez obzira na vid poslovanja u svojoj zoni, veliki je procenat stanovništva u BiH koji opravdava neformalno ekonomsko djelovanje. U narednom periodu potrebno je uporedo s jačanjem institucija za provedbu zakona, jačati povjerenje građana prema vlastima i omogućiti povoljnije ekonomske uvjete. U tom smislu, neophodno je razmotriti investiranje u podizanje svijesti građanstva o negativnim posljedicama skrivenih ekonomskih aktivnosti po svakog pojedinca, ali i društvo u cjelini. Nadležne institucije moraju poduzeti zakonske mjere na pooštavanju kazni koje će obeshrabriti upuštanje u neformalne aktivnosti pogotovo kad je u pitanju naplata poreza i doprinosa nadležnim institucijama jer je odvratanje mnogo korisnija mjera u borbi protiv sive ekonomije. Institucije sistema moraju povećati procenat građanstva u uvjerenju da su ilegalne aktivnosti, pogotovo otkrivanje šverca ili nezakonite proizvodnje, konzumacije i stavljanja u promet posebno akciznih roba, pogubne za društvo. Umjesto da se taj novac iskoristi za poboljšanje uvjeta poslovanja, on se prelijeva u pojedine kriminalne kartele u kojim se čak pojavljuju i pojedini nosioci političkih funkcija u BiH. Također, u narednom periodu vlasti treba da nastave raditi na jačanju kapaciteta inspekcijskih organa i predviđanja nelegalnih praksi u kompanijama pa i javnim preduzećima uključujući i djelimično neprijavlivanje prihoda. Posebnu pažnju treba posvetiti pronalaženju neregistriranih firmi. Da bi se ostvario taj cilj, buduće vlasti trebaju izgraditi partnerski odnos između institucija i poreznih obveznika, s posebnim naglaskom na neformalno zapošljavanje i neformalnu trgovinu.

Poseban problem u BiH u ovom kontekstu su relativno visoki porezi koji vode ka rastu cijena, čime se povećava razlika u cijenama robe i usluga. Što su više stope, veći je obim neprijavljenog rada. Posebno zabrinjava činjenica da su privrednim subjektima u BiH pored postojećih poreza na plaće nametnuti razni parafiskalni nameti i akcize čime udio koji privatnici daju po zaposleniku a koji se plaća državi (administrativnim jedinicama u BiH) iznosi čak 70%. Uz navedeno, veliki problem predstavlja nepostojanje kvalitete pružanja usluga javnih institucija, jer prema nalazima Globalnog izvještaja o konkurentnosti, BiH zauzima 114 mjesto od 140 zemalja, što je neodrživo. O zadovoljstvu građana, a posebno privrednika, vlastima u Bosni i Hercegovini je iluzorno govoriti, imajući u vidu činjenicu da BiH ima najmanji indeks u regiji po osnovu povjerenja u vlast od 3,6 ponaosob (na skali do 10), gdje građani smatraju da je odnos visine davanja poreza i drugih doprinosa u suštini suprotnosti s kvalitetom pružanja javnih usluga.

Ukoliko se pogleda struktura ekonomije, može se uvidjeti da oko 60% bruto društvenog proizvoda otpada na male i srednje kompanije, koje čine više od 90% privrednih subjekata a koje ujedno generiraju najveći broj radnih mjesta. Najveći problem s kojim se susreću su: nestabilno političko okruženje, opća nesigurnost, nesigurno tržište rada, nefleksibilni izvozni sektor, neadekvatna upravljačka struktura, smanjena domaća potražnja, otežani pristup kapitalu i preopterećenost nametima.

Poseban problem u BiH predstavlja problem postojanja desetina hiljada nelikvidnih firmi i ogroman unutrašnji dug koji se procjenjuje na nekoliko milijardi KM. U BiH trenutno ne postoji način ni model koji bi na efikasan način riješio pitanje unutrašnje naplate potraživanja i indikativno je da je vrijeme naplate duga u prosjeku oko sedam puta duže u odnosu na zemlje EU i iznosi u preko četiri mjeseca. Navedeno opterećuje i zakonska obaveza plaćanja poreza na dodanu vrijednost bez obzira na to jesu li kompanije naplatile svoju uslugu, te u narednom periodu treba pronaći mehanizam da se izvrše odgode plaćanja za izvršenje poreskih obaveza. Problem unutrašnjeg duga mora biti riješen tako što će nadležni organi i institucije osmisliti efikasne mehanizme za naplatu potraživanja ili za pružanje pomoći pojedinim privrednim subjektima, odnosno u pojedinim slučajevima, uključujući i javna preduzeća koja kontinuirano godinama posluju s gubitkom, da jednostavno likvidiraju i proglase stečaj, ali uz obavezne mjere koje će pomoći u rješavanju radno-pravnog statusa zaposlenih. U rješavanju ovog problema potrebno je donijeti procedure koje će jasno definirati, s preciznim rokovima, sve navedene aktivnosti a koje će ujedno biti i odraz evropske prakse, na način da se prije svega zaštite zdrave i profitabilne kompanije.

Zakonskim rješenjima potrebno je predvidjeti redefiniranje stečajnih procedura, edukaciju stečajnih upravnika, efikasniju i pravedniju likvidaciju kompanija, prvenstveno u odnosu na zaposlene, uključujući postizanje efikasnih rješenja za rješavanje privrednih sporova i ubrzanje izvršnih postupaka. Potrebno je predvidjeti mogućnost da se, u situacijama kad to utvrde nadležni organi na osnovu posebnih kriterija, pojedine kompanije koje nisu u stanju izvršiti povrat novca (poreska davanja) oslobode od plaćanja obaveza kako bi se pokušale oživjeti, a istovremeno zadržati u radnom odnosu zaposlenike predmetnih firmi (iskustva u R Hrvatskoj).

S obzirom na činjenicu da je BiH zemlja s najnižim kreditnim rejtingom u regionu, te da se zadužujemo po višim kamatnim stopama nego druge zemlje, te da nas investitori smatraju rizičnom zemljom zbog ukupne političke i društvene situacije u BiH, moramo iznaći način da privučemo strane investicije koje su nam neophodne za bilo kakav ekonomski rast. Istovremeno, tržište kapitala kao alternativni izvor finansiranja je nedovoljno razvijeno, a nadležne vlasti do sada nisu uspjele razviti transparentnu politiku u dodjeli

bespovratnih sredstava i povoljnih kreditnih linija koje sasvim izvjesno predstavnicima zdrave privrede u Bosni i Hercegovini zaslužuju.

U narednom periodu potrebno je definirati industrijsku strategiju koja bi odredila industrijske grane (npr. namjenska, automobilska industrija, proizvodnja električne energije, zdrave hrane i sl.), koje imaju najveći potencijal za zapošljavanje, kojima je potrebno omogućiti poreske olakšice, ustupiti državne resurse, pojednostaviti finansiranje, predvidjeti sufinansiranje projekata koji donose nova znanja i tehnologije (npr. formiranje IT parkova), ali onim kompanijama koje nemaju dugovanja prema državi i zaposlenicima. U tom smislu bi bilo omogućeno veće zapošljavanje i stvaranje i izvoz dodatne vrijednosti, gdje se kao primjer može uzeti proizvodnja hrane i pitke vode, čime bi se spriječio direktan odliv stotinjak miliona KM, koje bi se mogle uložiti na gore navedeni način.

Bosna i Hercegovina ima zadatak mobilizirati finansijska sredstva za investicije putem nebankarskih depozitnih institucija, štedionica, zadruga i slično, u okviru čega trebamo mobilizirati novac iz bankarskih depozita, fondova, razvojno-investicijskih banaka uz postojeći finansijski kapital smješten u trgovačkim bankama (85% finansijskog sistema kontroliraju inostrane banke).

Jedan od preduvjeta za stvaranje normalnih uvjeta za rad ekonomskog sektora u BiH je povećanje javnih investicija, prvenstveno u infrastrukturu, komunikacije i obrazovanje. Vrlo je važno naglasiti značaj razvoja moderne infrastrukture svih vrsta saobraćaja, bez kojih se ne može razvijati npr. turizam u BiH, kao jedna od najperspektivnijih ekonomskih oblasti.

Poljoprivreda i ruralni razvoj moraju postati jedna od prioritetnih grana ekonomije u BiH. Bitno je istaći da se u Bosni i Hercegovini koja ima oko 60% ruralnog stanovništva, izdvaja za poljoprivredu svega od 2-4% budžeta. Ako se izvrši komparacija s EU, gdje otprilike nešto manji broj stanovništva živi u ruralnim sredinama, a izdvaja se 40% za razvoj poljoprivrede, jasna je neophodnost osiguranja potpuno novog finansijskog pristupa i ulaganja u ovaj sektor. To znači potpuno odgovornu i ubranu agrarnu politiku koja će podrazumijevati potpunu iskorištenost IPARD (instrument pretprijetne pomoći za ruralni razvoj) i fondove IPA, jer trenutno gubimo pomoć EU u iznosu od više stotina miliona KM. Uvažavajući činjenicu globalne ekonomske krize, povećava se potreba preokreta u poljoprivrednoj proizvodnji gdje ruralni razvoj mora postati strateška politika BiH. Istovremeno je potrebno pojačati pravnu legislativu, izdašno finansiranje svih poticajnih projekata na svim nivoima vlasti, čime bi se u znatnoj mjeri osnažili poljoprivredni proizvođači te mala i srednja preduzeća u ovoj oblasti privrede, posebno iz sektora animalne i biljne proizvodnje, uključujući i kompanije koje su indirektno povezane s ovom granom privrede. Potrebno je osigurati političku volju za formiranje Ministarstva poljoprivrede BiH, uvažavajući činjenicu da se u BiH poljoprivrednom proizvodnjom trenutno bavi gotovo 130.000 osoba. Kao alternativa može se uspostaviti poljoprivredni institut BiH, koji bi ustvari imao za cilj pravnu uređenost u ovoj oblasti te koordinaciju između različitih nivoa vlasti uz obavezu sačinjavanja registra poljoprivrednih proizvođača za čitavu BiH.

Istovremeno moramo riješiti problem plasmata proizvoda voća, povrća, stočarskih proizvoda i prerađevina u kojim će nadležne institucije biti garant otkupa.

Imajući u vidu postojeću globalnu energetska krizu, pod hitno treba dovesti u potpunu funkcionalnost sve kapacitete BiH u energetskom smislu, bez obzira na to radi li se o električnoj energiji, prirodnom gasu, nafti i naftnim derivatima, proizvodnji uglja i drugo. Očekujući općenito nedostatak energenata na tržištu

Evrope i Balkana, potrebno je preusmjeriti finansijska sredstva u izgradnju kapaciteta za proizvodnju energije, posebno imajući u vidu obavezu koju je BiH preuzela u kontekstu proizvodnje „zelene“ energije kroz izgradnju vjetroparkova, solarnih parkova i hidrocentrala, ali isključivo na mjestima i velikim riječnim tokovima, gdje investicija u takve objekte neće uzrokovati propast eko-sistema. U ovoj oblasti se može očekivati da će standard građana biti dodatno ugrožen zbog poskupljenja energenata te s tim u vezi sve administrativne jedinice moraju iznaći načine za subvencioniranje nastalih troškova. Postojeće nefunkcionalne vlasti u BiH nisu uspjele osigurati bilo kakve rezervne kapacitete te se nadležne institucije i u tom smislu moraju potruditi da osiguraju infrastrukturu koja će građanima BiH omogućiti pristup energiji, bez obzira na vanjska dešavanja, i to najmanje za period od šest mjeseci. Potrebno je insistirati na izgradnji uz mogućnost uvoza i snabdijevanja prirodnim gasom s ukapljenih LNG-terminala i spajanju na druge gasovode preko Jadranskog mora, uključujući izgradnju Južne interkonekcije. U narednom periodu potrebno je promovirati upotrebu biogoriva i biodizela koja može smanjiti upotrebu nafte a istovremeno može privući investicije za pokretanje proizvodnje energetskih bogatih biljaka-biomase, što uključuje njihovu preradu i proizvodnju.

Veliki problem u BiH je definirati i pronaći optimalan model transformacije i reorganizacije javnih preduzeća koja su, umjesto da budu generator pokretanja privrede, postala generator kriminala i korupcije vladajućih struktura. Javna preduzeća su pod pritiskom i utjecajem političkih faktora u BiH koji vrše stalni neprimjeren politički utjecaj te ograničavaju njihovu samostalnost u donošenju poslovnih odluka. Niz je problema koje treba riješiti u ovoj oblasti, od nemogućnosti raspolaganja imovinom koju koriste, ograničavanja cijena usluga, niskog stepena naplate, nedostatka obrtnih i investicionih sredstava, subvencioniranja stanovništva, do rasta troškova. Sve navedeno dovodi do nekvalitetnog i neadekvatnog obavljanja osnovne djelatnosti preduzeća. Navedene probleme treba riješiti na sistemski način, i to: regulirati proces imenovanja nezavisnih i stručnih osoba u menadžmentu i upravljačkim strukturama, odvojiti vlasničku i regulatornu ulogu države od menadžmenta, vršiti stalnu kontrolu poslovanja te posvetiti punu pažnju procesu zapošljavanja kompetentnih a ne podobnih osoba. Obavezno pronaći modele subvencioniranja posebno komunalnih javnih preduzeća koja pružaju usluge socijalno ugroženim kategorijama, ali ne na način da posluju nerentabilno i proizvode gubitke, već da formiraju realnu cijenu usluga koje će sufinansirati nadležni organi.

Posebno je potrebno kod zapošljavanja mladih ljudi istaći obavezu uspostave start-up biznisa koje bi u potpunosti finansirale administrativne jedinice u BiH, prvenstveno s ciljem sprečavanja odlaska mladih iz zemlje. To pored finansiranja podrazumijeva i edukaciju mladih poduzetnika u kontekstu menadžerstva i korištenja finansijskih sredstava pa i u situacijama kad eventualni biznis ne teče po planu, jer samo na taj način ćemo uvjeriti mlade ljude da vjerujemo u njih, da imaju pravo na šansu koja podrazumijeva našu posvećenost i želju da im omogućimo bolji život.

6. EKOLOGIJA, ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ

Jedan od prioriteta pokreta „Za nove generacije“ je razvijanje građanske ekološke odgovornosti, kao imperativa svih nas. U narednom periodu moramo iskoristiti sve kapacitete da razvijemo svijest i naučimo sebe i nove generacije da poštuju i čuvaju prirodne resurse Bosne i Hercegovine, šume, rijeke, planine i more, jer oni predstavljaju budućnost svih nas. Moramo naučiti koristiti prirodna bogatstva na ekološki prihvatljiv način. Ekologija po sebi podrazumijeva i potpuno drugačiji koncept održivog razvoja u vremenu opće globalizacije, prvenstveno s aspekta reguliranja upotrebe prirodnih dobara, njihove koristi i štete od prekomjerne eksploatacije.

Klimatske promjene su jedan od najvećih izazova s kojima se danas suočava čovječanstvo jer utječu na sve aspekte okoliša i ekonomije te ugrožavaju održivi razvoj. S obzirom na činjenicu da su klimatske promjene već vidljive u Bosni i Hercegovini, potrebno je intenzivirati napore na promociji važnosti rješavanja navedenog izazova i učiniti sve u cilju ublažavanja njegovih posljedica. S tim u vezi, BiH mora sagledati i odrediti pravce djelovanja na prelazak u niskokarbonsku (niskoemisionu) privredu, vodeći računa o postojećoj strukturi privrede, ali i potrebnom vremenu za izvršenje tranzicije. BiH mora investiranjem u projekte i programe smanjenja emisije gasova s efektom staklene bašte (GHG), ostvariti potencijal za veći ekonomski rast, otvaranje novih radnih mjesta i smanjenje rizika poslovanja, što će predstavljati veliki izazov. Iako je Bosna i Hercegovina potpisnik Pariškog sporazuma i Nationally Determined Contribution-NDC, nadležne institucije koje su uključene u oblast prilagođavanja na klimatske promjene nisu napravile značajnije pomake na ovom planu. Sagledavajući posljedice klimatskih promjena preuzetih iz izvještaja Globalnog indeksa klimatskog rizika iz 2014. godine, BiH je bila na visokom trećem mjestu osjetljivosti, prije svega zbog svog geografskog položaja, ekonomske važnosti, poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a sve kroz ograničene kapacitete za prilagođavanje na smanjenje klimatskih promjena. Na prostor BiH se klimatske promjene manifestiraju i u vremenskom kontekstu na način da je u posljednjoj deceniji šest godina bilo ekstremno suho (2011, 2012, 2013, 2015, 2016 i 2017. godina) a u pet su zabilježene ekstremne poplave (2009, 2010, 2014, 2018 i 2019. godine), što izuzetno štetno djeluje na poljoprivredu, vodne resurse, šumarstvo, energetiku, turizam, biodiverzitet i osjetljivi eko-sistem te zdravlje ljudi. Kao primjer može se istaći da u su pojedinim godinama gubici od prinosa žita i povrća bili oko 70%, a proizvodnja energije reducirana je na 25%. Bitno je istaći podatak da je šteta nakon samo jedne poplave u Bosni i Hercegovini procijenjena na blizu gotovo 4 mlrd KM, što je bilo ogromno opterećenje za ionako osiromašenu ekonomiju Bosne i Hercegovine. Prvu strategiju iz ove oblasti BiH je donijela 2013. godine, a nova Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisioni razvoj BiH za razdoblje 2020-2030. godine je u fazi donošenja. Navedena Strategija, ali i aktivnosti koji imaju za cilj u svim administrativnim dijelovima Bosne i Hercegovine smanjenje utjecaja klimatskih promjena obuhvataju niz ekonomskih djelatnosti: elektroenergetiku, grijanje, građevinske aktivnosti, transport, industriju, poljoprivredu, šumarstvo, rješavanje pitanja otpada i uništavanja izvorišta i tokova pitke vode. Sasvim je izvjesno da Bosna i Hercegovina te aktivnosti u pojedinim oblastima, poput brže dekarbonizacije elektro-energetike s naglaskom na pravednu tranziciju rudarskih područja, ne može izvršiti bez značajne finansijske međunarodne pomoći.

Statistički podaci koji se upoređuju sa stanovništvom EU govore da su emisije štetnih gasova koji utječu na kvalitet zraka u Bosni i Hercegovini bile pet puta veće nego u EU (emisije GHG-a po jedinici BDP-a su iznosile 1,87kg CO₂, dok je prosjek u EU 0,39kg CO₂ - podaci za 2014. godinu).

Potrebno je istaći da je iako potpisnica, Bosna i Hercegovina pokazala nesrazmjernu ambicioznost u realizaciji principa dobrovoljnosti u implementaciji međunarodnih sporazuma i, umjesto da nosiocima vlasti u BiH ovo bude jedan od prioriteta, oni se bave izazivanjem etno-nacionalnih sukoba. S tim u vezi, u Bosni i Hercegovini je hitno potrebno početi raditi u nekoliko pravaca koji će se ogledati u sljedećim aktivnostima: poticanje održivog razvoja, razvijanje ekološke svijesti lokalne zajednice, izgradnja savremene ekonomije koja će se zasnivati na iskorištavanju već korištenih resursa (čak 80% proizvoda koristimo jednom i bacimo bez provođenja bilo kakvog postupka recikliranja).

U tom kontekstu, potrebno je promovirati eko javne nabavke koje za cilj imaju promociju nabavke energetski efikasnih proizvoda, građevinskih objekata, recikliranih proizvoda, električnih motornih vozila te energije iz obnovljivih izvora.

U provođenju reforme poreznog sistema potrebno je predvidjeti olakšice za energente dobivene iz obnovljivih izvora, a eventualno opteretiti one koji to nisu, uključujući poreze na transport i registraciju sredstava koja ne podržavaju nove tehnologije na bazi čistih energenata. Također, potrebno je razmisliti o uvođenju dodatnih poreza na promet proizvoda koji direktno zagađuju okoliš poput pesticida i umjetnih gnojiva, proizvoda koji za pakiranje koriste metal, plastiku i druge komponente koje su teško biorazgradive, kao i općenito sva fizička i pravna lica koja direktno zagađuju okoliš s CO₂, SO₂, NO_x. Ostvarena sredstva na ovaj način potrebno je direktno doznačiti na razvoj ekoloških projekata, obnovljive izvore energije, rješavanje otpada, zaštitu rijeka i izvora pitke vode i slično.

Sagledavajući činjenicu da BiH troši 20% BDP-a na energiju, što je tri puta više nego u razvijenim zemljama, ukazuje se potreba za analizom energijske efikasnosti s ciljem njenog unapređenja, uštedom kapaciteta, finansijskih sredstava, otvaranjem novih radnih mjesta uz smanjenje štetnih posljedica po okoliš. Međutim, ovo podrazumijeva da odgovorimo sami sebi na prosta pitanja – gdje, kako trošimo energiju, koji energent i količine energije.

Potpuno zapostavljen proces u ekonomskom sistemu BiH kao novi vid ostvarivanja višestruke koristi je djelatnost recikliranja. Bezbrojne su šanse i mogućnosti u BiH za rješavanje zbrinjavanja otpada na ekološki prihvatljiv način, proizvodnje jeftinije energije upotrebom već korištenih proizvoda, što za cilj ima čuvanje postojećih prirodnih resursa. Ako uvažimo činjenicu da se na godišnjem nivou u zemljama EU od reciklaže ostvari prihod od preko 150 mlrd €, postaje bespredmetno uopće opravdavati potrebu za ostvarenjem ovog cilja. Ako uz to znamo da otpad nastaje kao posljedica ljudske aktivnosti, a istovremeno predstavlja gubitak materijala i energije, neophodno je pojedine segmente privrednog djelovanja u Bosni i Hercegovini potpuno reformirati.

U posljednje vrijeme u Bosni i Hercegovini je primjetno da se izvorišta pitke vode ugrožavaju postavljanjem hidroelektrana na pojedine rijeke, čak u nekim slučajevima i bez izdavanja potrebnih odobrenja. U ovim slučajevima je potrebno naglasiti da, iako se radi o proizvodnji čiste energije, korist od dobijene energije je u nesrazmjeru sa štetom koju navedeni energetski objekti prouzrokuju u kontekstu onečišćenja pitke vode i uništenja eko-sistema i drugo. U tom smislu treba istrajati na donošenju zakonodavno-pravnog okvira da se navedene aktivnosti zabrane na duži vremenski period, a razvoj eventualnih hidropostrojenja

usmjeri kroz njihovo postavljanje na vodnim tokovima na kojim za to postoje geografski i demografski uvjeti bez narušavanja ekološkog sistema.

7. PRAVNA SIGURNOST, JAVNA UPRAVA I BORBA PROTIV KORUPCIJE

U prethodne gotovo tri decenije, Bosna i Hercegovina nije iskoristila priliku da provede institucionalne reforme u kontekstu jačanja vladavine prava. U suštini, vladavina prava treba da bude temelj bosanskohercegovačkog demokratskog društva na način da institucije sistema osiguraju potpunu pravnu sigurnost svim građanima Bosne i Hercegovine. Da bismo došli do tog cilja, državne institucije, a posebno pravosudni sistem i javna uprava, se moraju rukovoditi principima efikasnog, nezavisnog, nepristrasnog i depolitiziranog rada. Ukoliko se izvrši analiza rada nadležnih institucija zaduženih za vladavinu prava, može se konstatirati da je sasvim izvjesno jedan od najvećih problema u BiH, pravna nesigurnost, kriminal i korupcija u kojoj su građani BiH postali taoci etno-kriminalnih kartela.

Sve navedeno u velikoj mjeri utječe na ekonomski prosperitet Bosne i Hercegovine i to je osnovni razlog neinvestiranja domaćih i stranih ulagača u privredu Bosne i Hercegovine. U tom smislu potrebno je povećati odgovornost i transparentnost u svakom pogledu, a posebno u pojedinim oblastima u kojima je izražen kriminal i korupcija, kao što je donošenje Zakona o javnim nabavkama, Zakona u VTSV-u i Zakona o sprečavanju sukoba interesa, koji su preduvjet za dobijanje statusa zemlje kandidata za prijem u EU. Osnov pravne sigurnosti u Bosni i Hercegovini treba da čini pojedinac te je s tim u vezi potrebno posvetiti punu pažnju efikasnom provođenju sudskih procesa na svim nivoima uvođenjem modela e-uprave, odnosno uvođenjem informacionih tehnologija u postupke i rad tužilačkih i pravosudnih tijela. U narednom periodu potrebno je insistirati na dosljednoj implementaciji Zakona o zabrani diskriminacije, a naročito na njegovom osuvremenjivanju, posebno s aspekta zaštite osnovnih ljudskih prava.

Može se zaključiti da od 2008. godine nije posvećeno dovoljno pažnje razvoju i jačanju pravosudnih i tužilačkih institucija u BiH kao organa uprava i agencija koje se bave provedbom zakona. Posebno je potrebno istaći intenciju za hitnom depolitizacijom i uvođenjem standarda finansijske održivosti svih agencija za provedbu zakona, uključujući pravosudne i tužilačke organe. Postoji potreba uvođenja instituta i promoviranja vansudske nagodbe te promoviranja principa efikasnosti u postupanju, čime se mogu napraviti značajne finansijske uštede. Potrebno je napomenuti da politike pokreta „Za nove generacije“ promoviraju uvođenje potpune finansijske samostalnosti sudskih i tužilačkih organa, kao i policijskih agencija u BiH.

Sistem javne uprave koji je uspostavljen u Bosni i Hercegovini je izuzetno kompleksan imajući u vidu da postoji četiri nivoa vlasti – na državnom, entitetskom, kantonalnom i na nivoima lokalne samouprave. Ovaj sistem karakterizira postojanje više stotina ministarstava, više hiljada javnih ustanova i nekoliko stotina upravnih organizacija. S tim u vezi, reforma javne uprave u Bosni i Hercegovini je jedan od prioriteta koji sasvim izvjesno zbog svog neprovođenja prouzrokuje zastoje i u ostalim reformskim procesima. Postavlja se pitanje šta ustvari treba napraviti da sistem javne uprave, u kojem je po nekim procjenama na nivou BiH zaposleno preko 220.000 ljudi, učinimo odgovornim, efikasnim, jeftinim i transparentnim.

Nameće se nekoliko rješenja koja se ogledaju u sljedećem: da se rad organa javne uprave učini javnim i otvorenim i da služi građanima Bosne i Hercegovine, zasnivanje rada u službi u javnoj upravi mora se u narednom periodu uspostaviti na principu stručnosti i kompetencija, sve konkursne procedure potrebno je učiniti dostupnim i transparentnim s potrebnim mehanizmom monitoringa, u punoj mjeri povećati

kvalitet usluga prema građanima-korisnicima. S ekonomskog aspekta, javna uprava mora biti u funkciji potpune podrške ekonomskom razvoju, a ne kao do sad da situacija bude obrnuta, npr. pojednostaviti komplicirane procedure za otvaranje preduzeća. O tome dovoljno govori činjenica da je za otvaranje firme u Bosni i Hercegovini potrebno čak tri mjeseca da se ispoštuje 13 procedura, a Bosna i Hercegovina je od 190 država u kojim je sagledavana navedena mogućnost na čak 183. mjestu, što dovoljno govori samo po sebi.

Sama reforma javne uprave podrazumijeva visok stepen političkog konsenzusa s definiranom institucionalnom odgovornošću uz potrebu uspostave mehanizma upravljanja i koordinacije kojim će se definirati saradnja i nadležnosti, odnosno mjesto i uloga svih učesnika u provođenju reformi. U tom smislu, neophodno je osigurati koordinaciju javnih politika koje bi dovele do ekonomskog razvoja, demokratizacije društva i bržeg implementiranja standarda EU.

Upravljanje ljudskim resursima u javnoj upravi je također potrebno rekonstruirati na način da se vodi računa o kontinuiranoj edukaciji stručnog osoblja, izgradnji menadžerskih sposobnosti i kapaciteta, procjeni potrebe postojanja određenih javnih mjesta, zapošljavanju stručnih osoba i obaveznom uvođenju strateškog planiranja. Najznačajniji proces u reformi, sasvim izvjesno je odgovornost osoba koje rade u sistemu javne uprave, koja je u značajnoj mjeri narušena stranačkim zapošljavanjem koje za posljedicu ima sasvim izvjesno mjerljiv stepen neodgovornosti. S tim u vezi potrebno je postaviti posebne standarde za javnu administraciju na način da se implementiraju pravne stečevine zemalja EU.

Ako se uzme u obzir da u Bosni i Hercegovini imamo oko 700.000 umirovljenika te korisnika socijalne pomoći i oko 220.000 službenika u javnoj administraciji te oko 450.000 ljudi koji se vode na evidenciji za zapošljavanje, postavlja se pitanje mogućnosti finansiranja tako glomaznih finansijskih izdataka od strane ionako oslabljene privrede BiH. To svakako nameće potrebu za ozbiljnom reformom rekonstrukcije javne uprave kroz preispitivanje broja zaposlenih i kako bi se na taj način rasteretila ekonomija u BiH.

Jedan od najvećih problema u Bosni i Hercegovini je korupcija. Prema Indeksu percepcije korupcije (Corruption Perception Index - CPI) BiH je u 2021. godini zauzela treće najlošije mjesto u Evropi s ocjenom 35. Lošiji rezultat u vezi s korupcijom u Evropi imaju samo Ukrajina i Ruska Federacija, što Bosnu i Hercegovinu pozicionira na 110. mjestu od 180. država. U posljednjoj deceniji Bosna i Hercegovina nije ostvarila nikakav napredak na polju borbe protiv korupcije, prije svega zbog političke opstrukcije ključnih reformi. Što su više ugrožena ljudska prava građana u Bosni i Hercegovini, nivo korupcije je sve veći. Za BiH je karakteristično da postoje sve češći napadi na pojedine osobe koje su kritičari vladajuće garniture, a koje u pravilu kontroliraju medije uz manifestaciju suzbijanja građanskih sloboda, javnih okupljanja začinjenih opstruiranjem provođenja neophodnih reformi koje bi dovele do poštenih izbora i transparentnijeg finansiranja političkih partija. Trenutna politička kriza koja produbljuje etničke podjele i ugrožava postojanje BiH, skreće pažnju javnosti s kršenja ljudskih prava te blokira antikorupcijske reforme koje BiH treba provesti, što na vrlo transparentan način govore i izvještaji GRECO o stanju u BiH. Sve ovo pogoduje razvoju korupcije i kriminala u Bosni i Hercegovini i trenutna politička kriza je u direktnoj korelaciji s nivoom korupcije i kriminala. Vladajuće elite u zaštiti svojih kriminalnih interesa i korupcije ne libe se blokirati državne institucije kako bi spriječile istraživanja iz ove oblasti i navedenim procesima upravljaju potpuno vaninstitucionalno. Na ovaj način su uspjele otkloniti sve prepreke u provođenju kriminala i korupcije u ovoj zemlji. U isto vrijeme, svojim neprimjerenim političkim utjecajem uspjele su potpuno zarobiti i instrumentalizirati pravosudni i tužilački sistem u Bosni i Hercegovini.

Potrebno je hitno insistirati na donošenju zakona o sprječavanju sukoba interesa, javnim nabavkama, VSTV-u, finansiranju političkih partija, kako bismo proces izvršenja koruptivnih radnji minimizirali, dok istovremeno trebamo učiniti sve da izvršimo depolitizaciju i departizaciju sudstva, tužilaštva, policijskih agencija, kao i ostalih organa za provedbu zakona. Prema posljednjem Izvještaju o radu Tužiteljstva BiH, gdje je ukupno zaposleno 58 tužitelja, u 2021. godini je podignuto 176 optužnica, što je u prosjeku tri po tužiocu ili dva puta manje od predviđenih normi, što u zemlji gdje kriminal cvjeta, ukazuje da se postojeće stanje i rad Tužilaštva teško može ocijeniti zadovoljavajućim.

8. RAZVOJNO PLANIRANJE

Jedan od ključnih uzroka neučinkovitosti socio-ekonomskog razvoja BiH je nepostojanje adekvatnog sistema razvojnog planiranja kao i upravljanje tim sistemom. Posljedice nepostojanja razvojnog planiranja, posebno u izradi strateških dokumenata na svim nivoima vlasti, govori ustvari o nepostojanju institucionalne odgovornosti, dupliciranju djelovanja, sukobu nadležnosti, a što za rezultat ima usporen i neodrživ društveno-ekonomski razvoj BiH, uključujući neefikasnost u provođenju evropskih integracija i nedovoljno korištenje pretpristupne finansijske podrške EU.

Imperativ treba biti uspostava i razvoj zakonodavno-pravnog i institucionalnog okvira za razvojno planiranje koje treba obuhvatiti sve administrativne cjeline u BiH, a čiji princip rada treba biti zasnovan na koordinaciji, promociji i implementaciji javnih politika u skladu sa standardima pristupanja BiH Evropskoj uniji.

S obzirom na činjenicu da će Bosna i Hercegovina do kraja godine biti izložena geostrateškim promjenama uzrokovanim agresijom Ruske Federacije na Ukrajinu, posebno u ekonomskom, finansijskom, energetsom smislu, vjerovatno i nedostatkom prehrambenih proizvoda, nameće se zaključak još veće potrebe za razvojnim planiranjima i usklađivanjima strateških dokumenata kako bi se riješili izazovi nametnuti ovom kriznom situacijom.

Razvojno planiranje treba uspostaviti i u kontekstu vertikalne i horizontalne usklađenosti, počevši od lokalne zajednice-općina, kantona, gradova, Distrikta Brčko, entiteta i države Bosne i Hercegovine. Cilj navedene uspostave sistema je održavanje i unapređenje efikasnog sistema razvojnog planiranja i upravljanja koji će za posljedicu imati ekonomsko-socijalni prosperitet u BiH u svakoj navedenoj administrativnoj jedinici. U realizaciji tog cilja potrebno je u svim institucijama, na svim nivoima vlasti, uspostaviti sistem koji će stvoriti pretpostavke za harmonizirano djelovanje kroz uspostavu vijeća-tijela kao vid podrške ukupnom procesu razvoja, planiranja i upravljanja. Bitno je napomenuti potrebu za bližom i koordiniranom saradnjom institucija nadležnih za donošenje budžetskih okvira, a koje će usaglasiti prioritetne razvojne ciljeve i pravce djelovanja u konkretnoj situaciji, uključujući i krizne. Namjera je na ovaj način uspostaviti standardne metode, strukturu, sadržaj, praćenje i evaluaciju razvojnih ciljeva.

Navedeni dokumenti trebaju implementirati između ostalog i budžetske programe kao i programe javnih investicija u srednjoročnom budžetskom planiranju kroz koji posebnu pažnju treba posvetiti principu ravnomjernog razvoja na prostoru entiteta, kantona, gradova i općina, posebno vodeći računa o razlozima iseljavanja stanovništva iz pojedinih područja. Program javnih investicija mora poslužiti kao osnova za bolje planiranje i upravljanje razvojem pojedinih sredina. Ove aktivnosti podrazumijevaju osiguranje i korištenje stranih i domaćih kreditnih sredstava za njihovu realizaciju, a ne da nastavimo praksu vladajućih da navedena sredstva usmjeravaju u javnu potrošnju. Javne investicije i na nivou kantona i entiteta moraju biti usmjerene i trebaju postati sredstvo za razvoj i podizanje ukupne efikasnosti socio-ekonomskih politika u Bosni i Hercegovini, sve na osnovu transparentnog, blagovremenog i sistemskog donošenja investicionih odluka.

9. NAUKA, OBRAZOVANJE, KULTURA I SPORT

Kad su u pitanju nauka, obrazovanje, kultura i sport, na sceni u Bosni i Hercegovini je već duže vrijeme potpuna obrazovna i kulturna devastacija. Već treću deceniju se narušava obrazovni, kulturni i sportski svijet, a banalizira se i ne poštuje razvoj nauke i naučne misli. „Za nove generacije“ će insistirati na modernim nastavnim planovima i jačanju obrazovnih institucija, univerziteta na kojima će se mladi spremati za život u XXI stoljeću. Posebnu pažnju treba obratiti na promociju i implementaciju kulturnih sadržaja kojima ćemo se ponositi i gdje ćemo omogućiti priliku svima da učestvuju u kulturnim, ali i sportskim aktivnostima te da u skladu sa svojim afinitetima postižu vrhunske rezultate. Kroz kratku analizu stanja moramo uspostaviti potpuno novu logiku tako što će se dosadašnje vrijednosti koje su se zasnivale na korupciji s ozbiljnim elementima samoživosti, destrukcije s interesnim karakteristikama i općim licemjernim pojednostavljenjem rješavanja problema, zamijeniti pravim društvenim vrijednostima, poštenjem, stručnošću, znanjem, vještinama i nadasve voljom da se promijeni postojeće stanje u svim navedenim oblastima.

Danas u BiH nemamo ozbiljnu instituciju koja se bavi istraživanjem modernosti obrazovanja. Nauka u obrazovanju je potisnuta, čime se rapidno urušio sistem kvaliteta, što je za posljedicu imalo da sve više mladih traži mogućnost za obrazovanje izvan Bosne i Hercegovine, a nakon toga ostaju u tim zemljama koje im omogućavaju dalji napredak i prosperitet, posebno u egzistencijalnom smislu. Ni na jednom nivou vlasti u BiH nije bilo moguće izvesti bilo kakve radikalne i reformske promjene jer vladajuće strukture nisu imale ni dovoljno znanja, a niti dovoljno volje da ih provedu. Iako je bilo nekih nagovještaja za pomake u reformi obrazovnog sistema, oni nisu ostvareni do kraja bez obzira na činjenicu što su bili zasnovani na modernim evropskim tokovima. Ukoliko hitno ne poduzmemo mjere u ovoj oblasti, nećemo imati dovoljno znanja i sposobnosti da pratimo razvoj nauke i obrazovanja u vremenu postpandemijske i globalne krize, ali to ne znači da trebamo popustiti razvoju destrukcije zasnovane na partijskom modelu upravljanja obrazovnim ustanovama, školama i univerzitetima i potpuno zaostati.

Radikalni zaokret nije potreban samo u kontekstu formalno-pravne reforme obrazovanja, već nam je potreban evolucijski skok ka novoj savremenoj školi, univerzitetu, odnosno potpuno novom sistemu obrazovanja. U tom kontekstu nam je potrebno da realiziramo nove pedagoške ciljeve, nove uvjete i okruženje za učenje, uključujući digitalne tehnologije, kao i da dužnu pažnju posvetimo zaposlenicima u obrazovnom sistemu kako bi im prevashodni cilj bio obrazovanje i vaspitanje mladih a ne osiguranje osnovne egzistencije. Naučna istraživanja predviđaju da će se od 2031. godine preći na sistem personaliziranog učenja zasnovanog na vještačkoj inteligenciji koji će promijeniti odnos između nastavnika i učenika. Već je vrijeme da u Bosni i Hercegovini o tom vodimo računa tako što ćemo se posvetiti postepenom uvođenju digitalizacije škola i univerziteta, što podrazumijeva potpuno novi vid edukacije nastavnika, mnogo veća finansijska ulaganja u obrazovanje, ali i razvoj strategije kvaliteta na svim nivoima obrazovanja od vrtića do univerziteta.

Novi pedagoški pravci morat će se fokusirati na nove oblike nastavnog procesa i nove edukativne tehnologije koje će podrazumijevati potpunu odgovornost u odvijanju procesa nastave i učenja, zakonsku regulativu koja će u prioritet staviti kvalitet obrazovanja a ne organizaciona i kadrovska pitanja, što će u konačnici imati za cilj postizanje veće ukupne odgovornosti obrazovnih ustanova za stjecanje kvalifikacija u svim segmentima djelovanja. Zakonodavno-pravni okvir mora proizvesti novi odnos između učenika-

polaznika i nastavnika kao izvođača procesa obrazovanja, iz čega proizilazi da će kao princip prevladati neprofitno obrazovanje na svim nivoima. Sve navedeno bi trebalo da do 2036. godine stvori potpuno nove obrazovne institucije, što podrazumijeva mnogo izdašnija finansijska ulaganja i promptno formiranje timova na svim nivoima vlasti za rekonstrukciju obrazovanja. Obrazovna politika mora podrazumijevati fleksibilan pristup nastavnom kurikulumu, posebno organizaciji učenja kroz praksu, digitalnu tehnologiju i personalni pristup, čime ćemo ostvariti samo jedan od preduvjeta za ostanak mladih u ovoj zemlji. U konačnici, pored značajnijeg finansijskog ulaganja s prioritetom na digitalizaciju, potrebno je provesti i promijeniti sistem pristupa u obrazovne institucije s mnogo jačim kriterijima u selekciji, uspostaviti balansiran sistem nastavničkog zanimanja, omogućiti i forsirati neprofitne oblike obrazovanja, uspostaviti hibridne oblike učenja, pogotovo u edukaciji odraslih. U tom kontekstu potrebno je revidirati politike cjeloživotnog obrazovanja zasnovanog na fleksibilnosti i ostvarivanju ključnih društvenih kompetencija i na valorizaciji znanja. Naredni period potrebno je iskoristiti da se pod hitno razvijaju sistemi obuke kada su u pitanju vještine i kvalifikacije koje su potrebne posebno za neke proizvodne djelatnosti.

Posebnu pažnju treba obratiti na devijaciju u obrazovanju, mjerenje kompetencija i obnavljanje kulture učenja te uspostaviti ozbiljne transparentne mehanizme u borbi protiv prodaje diploma i kriminala u kontekstu korupcije prisutne u obrazovnom sistemu. Posmatrajući sve gore navedeno, bilo bi neophodno istovremeno provesti medijsku kampanju o modernom obrazovanju, kulturi učenja i digitalizaciji društva uz promoviranje uspostave jače sinergije predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja sa cjeloživotnim učenjem. Jedno od najvećih bogatstava BiH su mladi ljudi i oni predstavljaju najveću šansu za budućnost Bosne i Hercegovine jer je znanje osnov svakog društva.

Posebnu pažnju također je potrebno obratiti na povećanje broja djece u predškolskom obrazovanju te osiguranju uvjeta inkluzivnog obrazovanja s posebnim akcentom na uključivanje djece s poteškoćama u razvoju u obrazovni sistem. Potrebno je uvesti obavezno srednjoškolsko obrazovanje do stjecanja stručne osposobljenosti i istovremeno kreirati upisnu politiku u srednjim školama i fakultetima sa zahtjevima tržišta rada. Posebnu pažnju treba obratiti i na upisnu politiku visokoškolskih ustanova koja treba biti usaglašena s potrebama tržišta rada te stimulirati studentske programe zasnovane na ekonomskim projektima uz mogućnost uspostave instituta stipendiranja učenika i studenata od strane privrednih subjekata. Poseban problem u BiH koji treba riješiti u narednom periodu je akreditacija univerziteta koja je do apsurdna dovela validnost stečenih diploma na pojedinim dijelovima teritorije Bosne i Hercegovine. Navedeno akreditiranje treba podržavati potpuno uvođenje i adekvatnu implementaciju bolonjske deklaracije uz imperativ da se uvedu takvi sistemi kojim će se onemogućiti negativan politički utjecaj na autonomiju svih obrazovnih ustanova.

S obzirom na potpunu zapuštenost istraživačkog sektora, u sistemu nauke istraživanja je potrebno donijeti i implementirati zakone o naučno istraživačkoj i razvojnoj djelatnosti, kao i zakone o formiranju predmetnih fondova, usaglašene s praksom EU, istovremeno osigurati povećano ulaganje u istraživanje i razvoj u BiH čiji prosjek treba biti kao u zemljama EU od 2,4% BDP-a, a ne 0,2% koliko iznosi kod nas, što je najniže u Evropi. Ne treba zaboraviti činjenicu da su njihova brojnost i kvalitet temeljni pokazatelji potencijala jedne zemlje i da oni u budućnosti mogu biti nepresušan izvor kadrovske strukture istraživačkih institucija.

Pored svih oblasti koje su zapostavljene u BiH je i oblast inovacija, odnosno nepostojanje institucionalnog okvira za politike poticanja inovacija. U tom kontekstu potrebno je definirati infrastrukturu, finansijske

instrumente, partnerske ugovore, institucionalnu podšku i što je najznačajnije poveznicu između naučnoistraživačkog i poslovnog sektora s inovacijama. Pogodnost svega navedenog bio bi ubrzani proces saradnje između spomenutih sudionika u privatnom sektoru i akademske zajednice, što bi u konačnici rezultiralo većim potencijalom komercijalizacije u privredi. Uvođenje okvira za inovacije omogućilo bi da jedan dio talentiranih mladih ljudi razvije dodatni modalitet za svoju poslovnu angažiranost, a u tom smislu posebno je interesantan IT sektor koji im istovremeno može omogućiti samozapošljavanje i osiguranje egzistencije u BiH.

Sport kao sastavni dio identiteta bosanskohercegovačkog društva je još jedna od oblasti koje su prepuštene same sebi. Iako obogaćuje našu ekonomiju i kulturu i direkto utječe na stepen blagostanja, zdravlje nacije, pomaže razvoju djece, sport je potpuno neiskorištena oblast djelovanja. Iako sport ima vrlo važnu ulogu u društvu uključujući razvoj etičkih i moralnih principa, prvenstveno kroz benefite zdravstvenog stanja svih generacija, sramotan je odnos nadležnih institucija i podcjenjivanja benefita koje sportske aktivnosti donose, što je u skladu s kršenjem osnovnih prava svih građana Bosne i Hercegovine propisanih Ustavom. Mi moramo stvoriti preduvjete za bavljenje sportom djeci, mladima, osobama s invaliditetom pa i starijim na način da razvijemo sportske aktivnosti prilagođene njihovim zahtjevima i mogućnostima, što podrazumijeva potpuno drugačiji planski pristup s mnogo više finansijskog izdvajanja. Prevažodan cilj pokreta „Za nove generacije“ mora biti slobodan pristup sportu svim osobama gdje god i bez obzira na njihovu sposobnost. Prioritet mora biti izgradnja kvalitetnih sportskih terena i objekata te poboljšanje bavljenja sportskim aktivnostima u obrazovnim institucijama. Posebna odgovornost u tom smislu pripada lokalnim zajednicama jer sport kao djelatnost ima direktnu vezu s obrazovanjem, zdravstvom, urbanizmom i generalno razvojem lokalne zajednice, jer se on kao oblik javne službe ne može razviti bez budžetske podrške svih nivoa vlasti, budući da zavisi od direktne političke volje predstavnika vlasti. Sve navedeno podrazumijeva da se ovo pitanje riješi i precizira donošenjem zakona na svim administrativnim nivoima kojim bi se omogućila pomoć sportskim savezima, klubovima, sportskim radnicima, ali i predstavnicima javno-privatnog sektora da učestvuju, rade i finansiraju sportske aktivnosti, a da se zauzvrat poveća broj djece i omladine, posebno žena, koje se organizirano bave sportom. Kao posljedica općeg nerada u zemlji, te nedostatka svijesti o ulozi i značaju kulture u bh. društvu, institucije kulture su pred kolapsom, njihova zapuštenost ogleda se u teškom materijalno-finansijskom stanju, nedostatku kadrova te neadekvatnoj organizacijskoj strukturi. Ako znamo da je kultura, odnosno kulturni identitet zasnovan na parcijalnim etnonacionalnim identitetima, to dovoljno govori o tome kako smo dopustili da se takva devijacija desi. I umjesto da je kultura osnovni kohezivni element društva koja određuje društvene norme, vrijednosti, djelovanja i ponašanja, koja razvija međuljudske odnose a u konačnici i cjelokupni moralni sistem, ona je postala sredstvo degradacije društvene norme i zatiranja svega onog što može predstavljati bosanskohercegovački identitet. U tom pravcu nameće se nekoliko rješenja, koja bi zaustavila trenutno propadanje, a ogledala bi se u formiranju posebnog tijela-agencije za provođenje kulturne politike BiH, čiji bi sadržaj rada bio revitalizacija kulturnih institucija od državnog interesa, obnova istraživačkih izdavačkih kulturnih insitucija, zaštita nacionalnih i religijskih spomenika, povećanje kulturnog edukacijskog sadržaja u RTV sistemima, promocija bh. filma i drugo. U tom kontekstu potrebno je donijeti izmjene i dopune Zakona o porezu na dodanu vrijednost kojim bi se smanjila stopa PDV-a na izdavaštvo, intelektualno stvaralaštvo te uvele olakšice za kulturno-sportske kolektive, a kroz zakone o igrama na sreću uvesti dodatne poreze čiji bi se dio uplate direktno usmjerio u svrhu finansiranja kulturnih institucija i programa i sportskih kolektiva.

10. MLADI I MIGRACIJE, ISELJENIŠTVO

Očuvanje novih generacija i mladih, njihov bolji život je prioritet najviše kategorije. Osiguranjem kvalitetnog obrazovanja mladih, zdravstvene zaštite, sportskog i kulturnog sadržaja, komunikacije i integracije s vršnjacima unutar BiH i širom evropskog kontinenta je osnovna vodilja koja nema alternativu. Pokret „Za nove generacije“ želi stvoriti društvo u kojem sadašnji dječaci i djevojčice, buduće mame i tate, žele ostati u svojoj domovini i ovdje graditi svoju porodicu.

Da bismo ostvarili gore navedeni cilj, moramo izvršiti trenutni presjek stanja o društvenom položaju mladih. Prema statističkim podacima, ukoliko im se može vjerovati, imajući u vidu način na koji se prikupljaju, BiH je u periodu od 2013. godine do danas napustilo gotovo milion građana, uglavnom mlađe populacije. Ukoliko sagledavamo razloge napuštanja građana Bosne i Hercegovine a posebno mladih, lako se može zaključiti da je osnovni razlog njihov položaj i status u društvu, nepostojanje prosperiteta, njihov egzistencijalni status, društvena nesigurnost, nezadovoljstvo sistemom zdravstva i obrazovanja. Iseljavanje iz Bosne i Hercegovine je jedan od najvećih izazova koji se postavlja pred institucije sistema. Svi sebi pojedinačno moramo postaviti pitanje gdje da nađemo snagu i izlaz za rješavanje postojećih situacija, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da pojedini demografski eksperti procjenjuju da će gotovo 200.000 stanovnika napustiti BiH ove godine. Građanima Bosne i Hercegovine, a prije svega mladim ljudima moramo dati do znanja, ali ne samo verbalno, već svojim postupcima, da jačamo svijest i da priznajemo njihovo znanje, da ih uvažavamo, da im dajemo povjerenje tako što vjerujemo u njihov potencijal. Zbog toga smo i ovaj politički projekat nazvali „Za nove generacije“. U tom kontekstu, vrijednosti koje su stekli mladi ljudi u BiH, a koje se odnose na njihovu porodicu, tradiciju, vjeru u pravdu, poštenje, što su normalne društvene vrijednosti, moraju odmah postati održive. Moramo pod hitno prekinuti postojeće formalne norme i pogrešne društvene vrijednosti koje su u posljednjih 20 godina nametnute građanima Bosne i Hercegovine. Potrebno je mladima odmah omogućiti uvjete da formiraju svoj identitet kako bi se mogli uz podršku cjelokupnog društva boriti za ostvarenje svojih prava, tako što ćemo ih ekonomski osnažiti i jednostavno im pružiti priliku koju zaslužuju. Navedeno se prvenstveno odnosi na reformu sistema obrazovanja i promptno rješavanje zapošljavanja mladih kroz razvoj ekonomije.

Ovom prilikom je potrebno istaći činjenicu da van granica Bosne i Hercegovine živi gotovo milion stanovnika BiH s pravom glasa, što znači da ukoliko želimo uspjeti u toj namjeri, moramo animirati svakog građanina Bosne i Hercegovine da učešćem u izborima 2022. godine svojim glasom da priliku mladima. Istovremeno, moramo sve učiniti da državni sistem učinimo funkcionalnim i da u ovoj zemlji konačno zavlada princip vladavine prava a ne nepotizma i vladavine korupcije. Trebamo osmisliti način kako da olakšamo procedure za zapošljavanje mladih posebno prilikom stupanja u prvi radni odnos uz mogućnost sufinansiranja programa pripravnništva i prvog zaposlenja.

Na svim nivoima vlasti treba promovirati i uvesti princip samozapošljavanja mladih tako što će im se omogućiti ostvarivanje vlastitih poduzetničkih projekata, uključujući osnivanje firme, što podrazumijeva finansijsku i organizacijsku pomoć, kreditiranje, administrativne olakšice, bespovratne grantove iz fondova EU i druge vidove podrške i pomoći. Potrebno je posebno osnažiti mlade žene u smislu osiguranja spolne ravnopravnosti u društvu te ih educirati, potaknuti za kreativnije učestvovanje i u donošenju javnih politika položaja mladih, ali i u kontekstu kreativnijeg učešća na tržištu rada.

Posebnu pažnju treba obratiti na stambeno zbrinjavanje mladih posebno s malom djecom, te u tom kontekstu u svim administrativnim jedinicama lokalne samouprave omogućiti brže i jednostavnije dobijanje kredita pri osiguranju stambenog pitanja (subvencioniranje određenog dijela otplate, povoljniji uvjeti finansiranja, niske kamatne stope, pomoć u građevinskom materijalu i slično). U kontekstu utjecaja na sprečavanje iseljavanja potrebno je u svakoj prilici izvršiti jačanje porodice kao osnovne ćelije svake društvene zajednice. Posebnu pažnju treba obratiti na sprečavanje diskriminacije porodilja i mladih majki na tržištu rada. U tom smislu treba istrajati na zakonskoj regulativi koja će biti izjednačena za čitav prostor BiH. Pitanje dječijih doplataka na način da svako dijete u državi, čiji roditelji to traže, mora imati pravo na dječiji doplatok kao instrument koji bi poboljšao imovinsko stanje svake porodice, a u slučaju porodica s troje ili više djece potrebno je omogućiti izdržavanje-subvencioniranje makar jednog zaposlenog roditelja na jedinstven način u Bosni i Hercegovini. Također je neophodno na jedinstven način subvencionirati i boravak predškolske djece u vrtićima. Istovremeno treba raditi na implementaciji zakonodavno-pravnog okvira za pomoć osobama za osnivanje porodice koje imaju poteškoće u začeću djece te s tim u vezi, potrebno je uvesti refundiranje troškova biomedicinske potpomognute oplodnje i troškova liječenja neplodnosti.

Ukoliko se postigne politički konsenzus u Bosni i Hercegovini, bilo bi potrebno formirati ministarstvo za pitanja mladih na nivou BiH kako bi se uredile i definirale nadležnosti u svim administrativnim jedinicama u Bosni i Hercegovini, jer samo na taj način institucije u BiH mogu pokazati svoju posvećenost istinskom rješavanju ovih pitanja.

Jedno od ključnih pitanja u Bosni i Hercegovini je i pitanje iseljništva koje je u direktnoj vezi s prethodno navedenim pitanjem. Imajući u vidu činjenicu da po nekim statističkim procjenama preko 1,5 miliona stanovnika BiH živi u inostranstvu, na svim kontinentima, postavlja se pitanje, kako i na koji način institucije BiH trebaju i mogu dati zasluženi fokus ovoj važnoj populacijskoj skupini. Kako i na koji način iseljništvo Bosne i Hercegovine iz opće zloupotrebe njihovih direktnih novčanih transfera prevesti u kreiranje institucionalne infrastrukture koja bi pružila i stvorila mogućnosti da investitori i poduzetnici dobiju zaslužujuću ključnu ulogu u privlačenju stranih investicija, otvaranju novih radnih mjesta i sl. To je moguće ostvariti samo uspostavljanjem zakonodavno-pravnog okvira, donošenjem posebnog zakona na nivou Bosne i Hercegovine. Navedenim zakonskim rješenjima bilo bi potrebno predvidjeti njihovo učesće i povezivanje s privatnim sektorom u BiH, ali istovremeno i s javnim i nevladinim sektorom.

Zakonskim rješenjima potrebno je stvoriti preduvjete i dati do znanja osobama koje imaju namjeru da ulože svoj kapital u Bosnu i Hercegovinu da znaju da će kao investitori imati zaštitu države, uključujući garancije pravne sigurnosti. U tom kontekstu potrebno je definirati listu beneficija koje trebaju osigurati lakši pristup i zainteresiranost ulagača u privredni sistem BiH.

11. SOCIJALNA POLITIKA I ZAŠTITA UGROŽENIH KATEGORIJA

U BiH posebno je izražen problem sistema socijalne zaštite. Stanje u BiH determinira sve veće socijalno raslojavanje društva, tako da u BiH imamo sve veći broj bogatih, po procjenama pojedinih međunarodnih institucija imamo preko 600 milionera, a sa druge strane, imamo kontinuirano povećanje broja siromašnih građana.

Pokret „Za nove generacije“ je posvećen namjeri da pružimo adekvatnu podršku i pomoć ugroženim kategorijama stanovništva, posebno osobama s invaliditetom, pripadnicima boračkih populacija, djeci bez roditeljske brige, žrtvama torture, civilnim žrtvama rata, žrtvama trgovine ljudima i građanima treće životne dobi – našim penzionerima.

Osnov uređenja osnovnog stepena zaštite navedenih kategorija je promjena zakonodavno-pravnog okvira, a kad su u pitanju pojedine kategorije i donošenje zakona koji uopće ne postoje ni na državnom ni na entitetskom nivou (primjer su civilne žrtve rata, žrtve torture-logoraši i dr.).

Bosna i Hercegovina ignorira činjenicu da je potpisnica niza konvencija koje podrazumijevaju zaštitu osnovnih ljudskih prava, posebno kad su u pitanju prava djece, prava osoba s invaliditetom, prava na rad i zaposlenje i dr.

Potrebno je istaći da sistem socijalne zaštite u BiH nije zasnovan na stvarnim potrebama građana, već sasvim pogrešno na njihovom statusu, te je u tom smislu potrebno na drugi način definirati minimum socijalne sigurnosti za sve građane na način da se za različite kategorije ugroženog stanovništva prije svega osiguraju dostatna finansijska sredstva kako bi se u narednom periodu povećala socijalna pomoć onim kategorijama kojima je zaista neophodna, a da se u isto vrijeme održi fiskalna stabilnost i održivost budžeta. Osnovno pitanje je kako i na koji način osigurati ta sredstva i tu se sasvim izvjesno nameće kao jedna od potreba uvođenje maksimalnih ušteda u svim segmentima javne potrošnje. Pokret „Za nove generacije“ mora biti sposoban da pronade najracionalnije, najefikasnije i transparentne odgovore koji bi zadovoljili osnovne potrebe socijalno ugroženih građana. U tom kontekstu potrebno je sačiniti krovni zakon o jedinstvenim principima socijalne zaštite koji ne podrazumijeva bilo kakvu fiskalnu posljednicu. Također, potrebno je izraditi strategiju socijalnog zbrinjavanja u kojoj treba za svaku ugroženu kategoriju napraviti program zasnovan na analizi postojećeg stanja i raspoloživim resursima, a nakon toga predvidjeti sistemsko rješavanje problema kroz unaprjeđenje zakonodavno-pravnog okvira, drugačiji pristup u struktuiranju i organizaciji rada nadležnih institucija na svim nivoima vlasti, uz obavezan mehanizam kontrole rada i utroška sredstava od strane korisnika. Potrebno je iskoristiti mogućnost zakonskog reguliranja socijalnog poduzetništva posebno za određene kategorije kao što su osobe s invaliditetom, uz omogućavanje zakonskih olakšica privrednim subjektima koji stimuliraju zapošljavanje navedenih kategorija. U navedenom smislu potrebno je kroz funkcionalan zdravstveni sistem omogućiti zdravstvenu zaštitu svakoj osobi koja ima status socijalno ugrožene osobe, jer svaki građanin ove zemlje mora imati jednak i jedinstven pristup svim javnim uslugama pa i zdravstvu. Posebnu pažnju treba posvetiti najranjivijoj kategoriji među socijalno ugroženim, a to su djeca. To se posebno odnosi na djecu koja imaju poteškoće u razvoju i mi moramo istrajati da svako dijete ima zagarantiranu dostupnost obrazovnim institucijama, zdravstvenoj zaštiti pa i svim drugim djelatnostima društva, uključujući, kulturu, sport, što znači potpunu inkluziju. Ukoliko bi se postigao potreban politički konsenzus, bilo bi dobro raditi na

projektu uspostave fonda za socijalnu pomoć koji bi se nalazio u okviru budžetskih institucija, ali koji bi podrazumijevao da, u skladu s radnim sposobnostima određenih kategorija, može uspostaviti biznis u kojem bi se zapošljavale te osobe i u isto vrijeme vršili rasterećenje privrede, a tim osobama kroz radni angažman omogućili uvjete za pristojan život.

Kada su u pitanju penzioneri, imajući u vidu stalno povećanje cijena osnovnih životnih namirnica, potrebno je obavezati nadležne institucije da se penzije povećavaju svaka tri mjeseca u skladu s porastom troškova života. Također, imajući u vidu sve veći broj osoba treće dobi koji da ostaju da žive sami i da u mnogo slučajeva nema članova porodice koji se brinu o njima, potrebno je razmotriti dodatne mogućnosti za zbrinjavanje takvih osoba u nadležne ustanove koje bi im omogućile osnovne uvjete za život.

12. ZDRAVSTVO

Pored navedenih oblasti, imajući u vidu iskustva u Bosni i Hercegovini izazvana pandemijom bolesti COVID-19, očigledno je da zdravlje građana Bosne i Hercegovine u narednom periodu mora biti prioritet. Zdravstveni sistem u kontekstu izgradnje odgovornog društva mora biti prioritet svakog pojedinca i svake institucije. Zdravstvena zaštita mora biti zasnovana na načelima solidarnosti, dostupnosti i cjelovitom pristupu, bez obzira na starost, spol, socijalni status, vjersku ili etničku pripadnost. Iz pokazatelja koji se odnose na posljedice pandemije vidljivo je da u zdravstvenom sistemu u Bosni i Hercegovini na svim nivoima vlasti postoje ozbiljni problemi. Podatak da je Bosna i Hercegovina u posljednje tri godine od početka pandemije zemlja (među prve tri) s najvećim postotkom smrtnosti stanovništva na sto hiljada stanovnika i ujedno zemlja s vrlo slabim postotkom imunizacije je katastrofalan. Ako uzmemo u obzir činjenicu da se u pojedinim sredinama u Bosni i Hercegovini nije znao put liječenja pacijenta, da su prisutni problemi u rješavanju pitanja nadležnosti sistema primarne, sekundarne i tercijarne zaštite, proizilazi da temeljni cilj zdravstvene politike u BiH mora biti potpuna reforma zdravstvenog sistema na način da ga učinimo efikasnim, transparentnim i racionalnim. Politika zdravstvene zaštite u smislu suočavanja s eventualnim nadolazećim demografskim i epidemiološkim mjerama, kao i rastućim očekivanjima stanovništva mora podrazumijevati finansijsku održivost, efikasno pružanje usluga pacijentima, reorganizaciju kapaciteta, ujednačen pristup zdravstvenoj zaštiti, pojačan nadzor zdravstvenih institucija uz djelotvoran sistem koordinacije saradnje između zdravstvenih institucija.

U primarnoj i sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti potrebno je posebno obratiti pažnju na pravovremeno osiguranje upošljavanja medicinskog osoblja, kao i na edukaciju postojećeg, uključujući adekvatan stepen osposobljavanja specijalizanata u zdravstvenom sistemu. Istovremeno, potrebno je uvesti kriterije za finansiranje sistema zdravstvene zaštite koji će biti u potpunosti srazmjerni pruženim uslugama pacijentima. Bitno je napomenuti da pored potrebe stalnog i kontinuiranog akreditiranja zdravstvenih ustanova, zbog problema koje smo imali u ljekarskoj praksi koje su rezultirale i poznatim smrtnim slučajevima, ukazuje se i na potrebu nadzora i akreditiranja privatnog sektora, ali i stavljanja privatnog sektora u funkciju općeg zdravstvenog sistema.

Trenutno stanje u oblasti zdravstva nas obavezuje da reforma mora proizvesti racionalne i efikasne odgovore kako bi se zadovoljile potrebe svakog stanovnika Bosne i Hercegovine. Kao preduvjet za to potrebno je pomenuti istovremenu uspostavu finansijske stabilnosti zdravstvenog sistema uz poboljšanje planiranja i upravljanja finansija u zdravstvu, uključujući pojednostavljenje plaćanja pojedinih zdravstvenih usluga, precizno definiranje obima i vrsta prava za svakog građanina iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, uključujući pravovremeno refundiranje plaćanja usluga privatnom sektoru, sve uz obavezu, da zdravstveni sistem mora odgovoriti potrebi pojedinca.

Naprijed navedeno podrazumijeva razgraničenje nadležnosti odgovornosti zdravstvenih institucija, javnost rada uz uspostavu funkcionalnog sistema upućivanja pacijenta između različitih zdravstvenih institucija, što podrazumijeva potpunu informatizaciju sistema, a sve u cilju unapređenja pružanja usluga.

Potrebno je istaći sve veće probleme u liječenju pojedinih kategorija pacijenata, posebno onkoloških, za koje treba predvidjeti mogućnost finansiranja nabavke lijekova (tableta, vakcina, injekcija, preparata i sredstava) koje postoje u zemljama EU, a koje većina oboljelih nije u stanju priuštiti. Također se mora

posebna pažnja posvetiti tretmanu pacijenata kojima je potrebna transplantacija organa koja se ne može izvršiti na prostoru BiH, zbog nemogućnosti zdravstvenih institucija da pruže takav vid pomoći. U kontekstu rješavanja tog problema imperativ je da se BiH putem Vijeća ministara Bosne i Hercegovine pridruži članstvu „Eurotransplanta“, kako bi se konačno otpočeo proces zbrinjavanja te kategorije pacijenata koji je zamrznut od 2011. godine.

Potrebno je također istaći problem koji opterećuje bosanskohercegovačku javnost, a posebno kategorije hroničnih bolesnika koji imaju potrebu za liječenjem preparatima koji nemaju medicinski karakter, u čemu se posebno izdvaja nemogućnost upotrebe kanabisovog ulja isključivo u medicinske svrhe. U tom smislu, potrebno je kod nadležnih organa insistirati na izmjenama i dopunama Zakona o drogama i prekursorima, gdje je potrebno napraviti izuzeće i to treba učiniti nadležno Ministarstvo sigurnosti, kako bi građanima omogućili jednom riječju pravo na život.

Na kraju, politika javnog zdravstva mora osigurati i preventivno djelovanje, pogotovo s aspekta smanjenja hroničnih bolesti, i to kroz uvođenje obaveznih sistematskih pregleda za sve kategorije društva, promociju zdrave ishrane (posebno u obrazovnim institucijama), promociju programa imunizacije stanovništva, promociju i zaštitu mentalnog zdravlja, ali i monitoring i unapređenje faktora životne sredine koji imaju utjecaj na aspekt zdravlja ljudi (od nadzora javnog vodosnabdijevanja preko kontrole otpadnih voda do suzbijanja neadekvatne upotrebe lijekova u liječenju ljudi i životinja, provođenje monitoringa nad sigurnošću hrane uz obavezno planiranje mjera koje mogu utjecati na smanjenje zagađenja i unapređenja kvaliteta zraka, uključujući jačanje nadzora nad upotrebom duhanskih proizvoda, alkohola i psihoaktivnih supstanci.

Neiskorišten izvor sredstava za finansiranje sistema zdravstvenog osiguranja, pogotovo Zavoda zdravstvenog osiguranja su osiguravajuća društva u BiH. Naime, svakodnevno smo svjedoci saobraćajnih nezgoda sa teže i lakše povrijeđenim osobama, kojima se kroz različite načine i na različite nivoe pruža medicinska pomoć. Međutim, iako osiguravajuća društva od građana naplaćuju troškove osiguranja, ta sredstva ne preusmjeravaju u zdravstveni sistem, što predstavlja ozbiljan problem koji također treba riješiti u narednom periodu, sve u cilju osiguranja finansijskog kapaciteta kojim bi se unaprijedila materijalno-tehnička osnova pružanja zdravstvene zaštite, ali i unaprijedio status osoba zaposlenih u zdravstvu.

13. BUDŽETI, JAVNI DUG, KREDITNI REJTING

Bosna i Hercegovina je karakteristična u odnosu na region i Evropu što se javno zaduživanje vrši prije svega zbog opstanka vladajućih garnitura, i to prvenstveno u smislu krpljenja kontinuiranog budžetskog deficita, tako da je javni dug iz godine u godinu povećavan i u pravilu je odlazio na upotrebu u javni sektor.

Iako je poznata činjenica da sva ekonomska kretanja zavise od strukture i visine javnog duga, očigledno je da se strateški malo pažnje posvećuje ovom pitanju, što za posljedicu ima da je rast javnog duga znatno brži nego stopa privrednog rasta. S tim u vezi potrebno je odmah prekinuti korištenje sredstava javnog duga za finansiranje javne potrošnje koja je u svojoj osnovi neproizvodna, pogotovo ako se uzme u obzir preglomazan administrativni ustroj BiH, neracionalna potrošnja i posebno subvencioniranje dugova javnih preduzeća na svim nivoima vlasti koja su suštinski odavno propala.

U narednom periodu potrebno je kapital osiguran u inostranstvu od strane MMF-a, WB, IBRD-a, odnosno domaćim kreditiranjem kroz obveznice i trezorske zapise, investirati isključivo u proizvodne projekte s većom profitnom stopom od kamata na uzete kredite, a uz to je potrebno voditi računa da se prioriteto osigura novac za izvozno orijentirane projekte. Sve navedeno bi imalo za cilj osiguranje servisiranja duga, minimiziranje gubitaka od rizika promjene kursa i u konačnici dugoročni privredni rast.

U Bosni i Hercegovini je javni dug manji brojkom od 60% BDP-a, što govori da vlade svih nivoa u Bosni i Hercegovini imaju konstantan problem s budžetskim deficitom te da su zavisne od finansijskih zaduženja.

Bosna i Hercegovina je 1996. godine bila zadužena 1,4 mlrd KM, 2011. godine 6,6 mlrd KM, 2017. godine 12 mlrd KM, da bi 2020. godine taj iznos porastao na 13 mlrd KM, što znači da je karakteristika javnog duga konstanto povećanje. To nameće zaključak potrebe donošenja transparentne i rigorozne strategije upravljanja javnim dugom, posebno naglašavajući upotrebu kredita u proizvodnom sektoru, a ne kao do sad da se predmetnim novcem osiguravaju troškovi preglomazne administracije i kupuju glasovi birača. Kad su u pitanju privredne aktivnosti, posebnu pažnju treba usmjeriti na zaduživanje u privredne aktivnosti, prije svega u razvoj poljoprivrede, pojedinih grana industrijske proizvodnje, energetiku, šumarstvo, turizam, pomoć malim i srednjim preduzećima, poboljšanje poslovnog okruženja, čime bi se omogućila veća proizvodnja i zaposlenost i direktno uspjela postići likvidnost u servisiranju dugova.

Povoljan je trenutak da iskoristimo činjenicu da spadamo u kategoriju srednje zaduženih zemalja jer udio javnog duga za razliku od zemalja okruženja još nije prešao iznos od 50% BDP-a.

Iz svega navedenog, nameće se zaključak da javno zaduživanje mora biti u funkciji razvoja te da energetske sektor, transport i komunikacije i prerađivačka industrija moraju biti u vrhu prioriteta programa javnih investicija, a da bi sve navedeno bilo u funkciji mnogo jačeg ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. Potrebno je naglasiti da se do većih prihoda u budžetu može doći jedino povećanjem konkurentnosti fiskalne održivosti, izvoza, posebno povećanjem BDP-a, što će u konačnici povećati potencijalnu štednju, investicije i privredni rast.

Potrebno je naglasiti da bez političke stabilnosti u BiH i poboljšanja poslovnog ambijenta nema prijeko potrebne fiskalne održivosti, te je potrebno posebnu pažnju posvetiti unapređenju-olakšanju uvjeta za obavljanje poslovne djelatnosti, restrikciju potrošnje u javnom sektoru te intenziviranju bankarske djelatnosti u BiH.

Za provođenje svih reformi navedenih u ovom dokumentu neophodno je osigurati efikasnu provedbu fiskalne politike BiH. Da bi se ostvario neophodan privredni rast, smanjila nezaposlenost građana i povećao standard zaposlenih, fiskalna politika mora sadržavati nekoliko pravaca, a to su: restrukturiranje industrije, stavljanje u funkciju neiskorištenih resursa, posebno onih koji su aktualizirani trenutnom globalnom krizom, proizvodnja hrane i energenata, jačanje poduzetništva te rasterećenje privrede.

Ukoliko se implementacija predloženih ekonomskih mjera bude obavljala po principu unapređenja socijalne pravednosti, možemo očekivati značajniji privredni rast, stabilan rast BDP-a i smanjenje ukupnog javnog duga. Pod pretpostavkom ostvarenja navedenih ciljeva možemo govoriti o poboljšanju kreditnog rejtinga zemlje. Kada se sagleda stanje u regiji, Bosna i Hercegovina je država s vrlo slabim kreditnim rejtingom. S tim u vezi je neophodno kroz provođenje ekonomskih politika, imajući u vidu činjenicu da nismo prezaduženi što je u kontekstu BiH povoljno, posebno u Federaciji, osigurati kreditiranje pojedinih oblasti u privredi u kojima BiH može ostvariti značajne rezultate. Istovremeno je potrebno rasteretiti privredu suvišnih nameta najmanje za 30% (prije svega kroz smanjenje poreznih stopa, parafiskalnih nameta i akciza), a tako ostvarene uštede potrebno je usmjeriti ka jačanju statusa zaposlenih.